

Tervise Arengu Instituut
National Institute for Health Development

**KONDOOMI KASUTAMIST MÕJUTAVAD TEGURID
16-24-AASTASTE NOORTE HULGAS**

Fookusgruppide intervjuude analüüs

Aire Trummal

Tallinn 2009

SISUKORD

1. UURIMUSE PÕHJENDUS JA EESMÄRK.....	3
2. METOODIKA.....	3
3. UURIMUSE TULEMUSED.....	5
3.1. ERINEVAD SUHTE VORMID	5
3.2. TURVASEKS JA KAITSEVAHENDID.....	8
3.3. KONDOOMI KASUTAMINE	10
3.4. KONDOOMI KASUTAMISEST RÄÄKIMINE PARTNERIGA	15
3.5. SUGUDEVAHELISED ERINEVUSED SEOSSES KONDOOMI KASUTAMISEGA.....	16
3.6. HINNANG OMA TEADMISTELE	19
3.7. OHUSTATUSE TUNDMINE	20
4. JÄRELDUSED JA SEOSSED TEISTE ANDMETEGA	23
 KASUTATUD KIRJANDUS	 32

1. UURIMUSE PÕHJENDUS JA EESMÄRK

Aastate jooksul on Eestis kõige suurem HIV-nakkuse kandjate hulk registreeritud 15-24-aastaste noorte seas – 2008. aasta lõpu seisuga 4 122 inimest ehk 60% kõigist HIV-juhtudest. 2,1% 15-24-aastastest noortest on teadaolevalt HIV-nakkuse kandjad (seisuga 01.2009 elas Eestis 196 272 15-24-aastast inimest).

Tervise Arengu Instituudi poolt on kolmel korral teostatud uurimust „HIV-i teemaatikaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine Eesti noorte hulgas“ – 2003, 2005 ja 2007. aastal. Uurimuse andmed näitavad, et Eesti noorte kondoomi kasutamise tase ei ole heal tasemel. Riiklikus HIV-i ja AIDS-i strateegias on eesmärgiks seatud, et võrreldes baasandmetega on igal järgmisel küsitluskorral 15-29-aastaste osakaal, kes kasutasid viimase 12 kuu jooksul juhuvahekorras alati kondoomi, suurenenud 10% võrra. 2003. aastal (baasandmed) oli see näitaja 44%, 2005. aastal samuti 44% ning 2007. aastal 48% ehk kondoomi kasutamise harjumused juhuvahekordades ei ole kolme küsitlusaasta jooksul oluliselt muutunud ning järjepidevalt kondoomi kasutajate osakaal on pigem madal. Eesti noorte teadmised HIV-nakkuse levikuteedest on samas üsna heal tasemel ning 58% 14-15-aastastest ja umbes kolmveerand 16-18- ja 19-29-aastastest vastavad korraga õigesti neljale teadmiste küsimusele (vt Lõhmus ja Trummal 2007). Noortele suunatud interventsioonide juures vajab läbimõtlemist, kuidas minna edasi teadmiste suurendamisest ehk kuidas jõuda selleni, et juba omandatud teadmised viiks edasi ka käitumise muutumiseni.

Teostatud fookusgrupi uurimuse eesmärgiks oli kaardistada tegureid, mis takistavad noortel seksuaalvahekorrades kondoomi kasutamist ning saada lisainformatsiooni noorte seas läbi viidava HIV-valdkonna ennetustöö planeerimiseks ja noortele suunatud sõnumite kujundamiseks.

2. METOODIKA

Andmekogumiseks valiti fookusgrupi intervjuu meetod, kuna eesmärgiks oli teemaga sügavuti minek ning varasemalt teostatud uurimuse „HIV-i teemaatikaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine Eesti noorte hulgas“ raames ankeetküsitluse käigus saadud andmete täiendamine. Oluliseks oli innustada uuritavaid esitama oma seisukohtade tagamaid ning tekitada ka noorte endi vahelist diskussiooni (mis ei ole võimalik individuaalintervjuude puhul).

16-24-aastaste noorte seas teostati kokku 12 fookusgruppide intervjuud ajavahemikus 21. oktoober kuni 13. november 2008. Ühes intervjuus osales korraga 4-12 noort (keskmiselt 6 osalejat grupis) ning kokku intervjueriti 76 inimest. Intervjuud kestsid umbes kuuskümmend minutit. Uurimuses osalesid seksuaalkogemust omavad noored. Eraldi gruppides intervjueriti noormehi ja tütarlapsi, eestlasi ja mitte-eestlasi, 16-18- ja 19-24-aastaseid noori. Piirkondadest olid uurimusse valitud Tallinn ning Lõuna-Eesti. Viimatimainitud regioon valiti uurimusse seetõttu, et see asub väljapool pealinna mõjusfääri ning ei ole piirkondade hulgas, kuhu suunatakse valdav osa HIV-ennetustööst (milleks on Ida-Virumaa ja Tallinn). Lõuna-Eesti intervjuud viidi läbi Elvas ja Tartus, noorte hulgas, kes olid pärit kas Nõo või Ülenurme vallast ning käisid Elvas või Tartus koolis. Allpool on esitatud fookusgruppidesse jagunemine demograafiliste näitajate alusel.

16-18-aastased, 6 gruppi					
Naised, 3 gruppi			Mehed, 3 gruppi		
Tallinn 2 gruppi		Lõuna-Eesti 1 grupp	Tallinn 2 gruppi		Lõuna-Eesti 1 grupp
eestlased 1 grupp	mitte- eestlased 1 grupp	eestlased 1 grupp	mitte- eestlased 1 grupp	eestlased 1 grupp	eestlased 1 grupp

19-24-aastased, 6 gruppi					
Naised, 3 gruppi			Mehed, 3 gruppi		
Tallinn 2 gruppi		Lõuna-Eesti 1 grupp	Tallinn 2 gruppi		Lõuna-Eesti 1 grupp
eestlased 1 grupp	mitte- eestlased 1 grupp	eestlased 1 grupp	mitte- eestlased 1 grupp	eestlased 1 grupp	eestlased 1 grupp

Kokku osales:

- 32 16-18-aastast ja 44 19-24-aastast noort,
- 38 noormeest ja 38 tütarlast,
- 49 eestlast ja 27 mitte-eestlast,
- 53 Tallinna ja 23 Lõuna-Eesti noort.

Fookusgrupid toimusid pool-struktureeritud intervjuu vormis, kus intervjuueerijale olid ette antud valdkonnad ja põhiküsimused intervjuu kavana, kuid küsimuste järjekord võis varieeruda ning intervjuueerijal oli paindumus küsida ka kohapeal tekkinud jätküküsimusi vastavalt osalejate poolt antud vastustele. Intervjuu kava valdkondadeks olid:

- erinevad seksuaalsuhete vormid ja nende defineerimine;
- turvaseks ja kaitsevahendite kasutamine;
- kondoomi kasutamata jätmine;
- kondoomi kasutamisest rääkimine seksuaalpartneriga;
- meeste ja naiste vahelised erinevused kondoomide kaasas kandmise ja kasutamise osas;
- teadmiste tase turvaseksist ja sugulisel teel levivatest infektsioonidest ning ohustatuse tundmine.

Fookusgruppides osalemine oli anonüümne. Kõik intervjuud lindistati ja transkribeeriti. Noori värbas, intervjuud teostas ning tekstid transkribeeris sotsiaal- ja turu-uuringute firma Saar Poll. Intervjuude küsimused valmistas ette Tervise Arengu Instituut. Intervjuueeritavad leiti kasutades järgmisi meetodeid:

- värbamine uuringufirma küsitlusvõrgu kaudu;
- kontaktid interneti vahendusel;
- pöördumine õppeasutuste poole;
- esimeste kontaktide kaudu teiste noorte värbamine;
- värbamine vabaaja- ja kaubanduskeskustes.

Intervjuusid teostasid neli Saar Polli moderaatorit. Kokku pandi nii selliseid gruppe, kus osalesid ühe ja sama sõpruskonna noored kui ka gruppe, kus olid koos omavahel võõrad inimesed.

Uuringufirma moderaatorite hinnangul üksteist mitte tundvad noored avanesid intervjuul paremini kui ühte sõpruskonda kuulujad. Avameelsemad olid vanemad ehk 19-24-aastased inimesed ning mitte-eestlased.

Kogutud andmeid analüüsid grupeeriti intervjuude tekst informatsiooniblokkideks, mida uuriti koos. Erinevad intervjuu teemad tähistati tekstides koodide alusel. Ühe koodiga andmete grupid koondati intervjuueeritute poolt esitatud arusaamade ja selgituste kirjeldusteks. Järgnevas analüüsis iseloomustatakse teemasid lisaks kirjeldustele otsesitaatidega intervjuude tekstidest. Iga tsitaadi ees on ära toodud viieosaline kood. Kasutatud tähised on järgmised:

1. vanusrühm: 16-18 või 19-24;
2. sugu: m = mees, n = naine;
3. rahvus: E = eestlane, M = mitte-eestlane;
4. piirkond: T = Tallinn, L = Lõuna-Eesti;
5. number kood lõpus näitab antud intervjuus osalenu järjekorranumbrit.

Kui tekstilõigu sees on ära toodud ka intervjuu moderaatori poolne küsimus, on tsitaadi alguses tähis „M“. Kui intervjuu lõiku esitades on vahepealt osa teksti ära jäetud, on see tähistatud märgiga „/.../“.

3. UURIMUSE TULEMUSED

3.1. ERINEVAD SUHTE VORMID

Intervjuusid alustati üldise küsimusega sellest, mida noorte jaoks tähendab „suhe“ vastassoost partneriga. Paljud vastajad leidsid, et suhe on siis, kui on tekkinud usaldus, kui ollakse teises inimeses kindel, kui ollakse armunud. Suhe on vaimne protsess ning selle eelduseks on tõmme kahe inimese vahel. Suhet seostati ka seksi olemasoluga ning intiimsuhtega ning selle kaudu füüsiliste vajadustega. Sellest rääkisid eelkõige noormehed. Leidus ka selliseid noori, kes eristasid vaimset ja füüsilist suhet või väitsid, et suhe on väga lai mõiste ning sisaldab endas ka selliseid vorme nagu sõprussuhe, õpetaja-õpilase vaheline suhe jne.

19-24mET4: *Suhe klassikalises mõttes tähendab seda, et ma olen inimesega ikkagi intiimsuhtes ka. Et minu jaoks ei ole näiteks seda, et ma võtan suhtena näiteks seda, et kus ma olen sõber tüdrukuga. Minu jaoks ikkagi sõna suhe tähendab seda, et kus ma olen inimesega, kas siis ühe või mitmega, eks ju, see ei oma tähtsust, aga mul on nendega ikkagi intiimsuhe. Et ei ole niisugust käest kinni hoidmist. Seda võib ka nimetada suhteks, aga esimene asi, mis mul sõnaga suhe meelde tuleb on ikkagi koos kinos käimine, koos teatris käimine, seks jne. Peod. Kõik koos tegemine.*

Erinevate suhte vormide juures räägiti eelkõige püsi- ja juhusuhtest. Püsisuht määratlesid paljud läbi „partneri“ mõiste – räägiti pikaajalisest partnerist, pidevast partnerist, teada partnerist, kindlast partnerist, oma partnerist. 16-18-aastaste poolt kasutati ka väljendeid „paar olema“, „suhtes olema“, „käima“. Püsisuhe tekib siis, kui kohtumisi tuleb tihedamini ette või kui tuntakse, et ainult selle inimesega tahetakse olla ning enam ei vaadata teisi. See on midagi, mis kestab ja milles ollakse kindel. Palju räägiti nii noormeeste kui neidude poolt usalduse tekkimisest. Mõned noored mainisid ka tunnete olemasolu, hingelist kiindumust, armastust, kooselu ja abielu. Suhtest teevad püsisuhte nn kinnistavad toimingud nagu vanematele

tutvustamine või ühine elamispind. 19-24-aastaste naiste grupis toodi esile, et püsisuhte korral saavad tähtsaks partneri iseloom, väärtushinnangud ja arusaamad ning omavaheline sobivus. Üks intervjuueeritustest märkis, et teab omavanuste hulgas ka mõnda sellist inimest, kellel on püsisuhe ilma seksuaalsuhteta. Teises fookusgrupis lisati, et mõned noored ei ole enne seksuaalvahekorras, kui on juba mõnda aega püsisuhtes olnud.

16-18mEL3: *Ma ütleks, et siis on nagu kindlam partner. Kindel isik, keda sa ei peta, kellele sa ei valeta ja oled ainult temaga. /.../ Püsisuhe ei ole ainult seksuaalsuhe. Püsisuhe on avalik suhe. Selles suhtes, et juhusuhe ei ole enamasti avalikkusele teada.*

16-18nEL1: */.../ Paljudele nagu meeldib see, et hakkame käima, onju. See on nagu põhi sõna. Samas ei pruugi olla see sõna käima, et just lihtsalt räägid nagu omavahel asjad sirgeks, et nii on ja. Nagu räägid, et me oleme suhtes.*

Nii 16-18-aastaste noormeeste kui tütarlaste gruppides esines arvamust, et püsisuhtega on tegemist siis, kui ollakse koos olnud kaks kuni kolm kuud. Ka sellest lühemat tutvuse perioodi peeti püsisuhte tekkimise jaoks piisavaks. Noored tahavad kiiresti nn käima hakata. See räägitakse omavahel läbi ja lepatakse kokku. Samas vanusrühmas mainiti, et noortel on erinevad püsisuhted umbes aasta pikkused. Siiski leidis ka arvamusi, et püsisuhte kujunemine võtab kauem aega.

Juhusuhteid kirjeldades kasutati vahel ka sõnapaari „ühe-öö suhe“, kuid rohkem varieeruvaid väljendeid ei esinenud. Samas selgitati rohkem lahti juhusuhte sisu ja tekkimise viisi. Noored leidsid, et juhusuhtega ei kaasne mingit vastutust teise inimese ees ning tõenäoliselt ei kohtuta enam kunagi. Juhusuhte tekib ette planeerimata olukorras ning seksuaalvahekorras ollakse esimesel tutvumisel. Juhusuhte on üheks ööks või päevaks ning teineteist peaaegu ei tunta. Või tekib seksuaalsuhe peale väga lühikest tutvumise perioodi. Juhusuhtes ei oma niipalju tähtsust inimese iseloomu ning määravaks saab välimus. Samas täpsustati 19-24-aastaste naiste grupis, et agressiivse või pealetükkiva noormehega siiski kaasa ei minda. Juhuslikest seksuaalsuhetest rääkides tulevad jutuks peod, klubis käimine, alkoholi tarvitamine ja purjus peaga tegutsemine. 16-18-aastaste noormeeste grupis lisati, et ka juhusuhe võib kesta pikka aega, kui tead, et sellel inimesel on keegi teine. Sellisel juhul ei elata koos, kuid käiakse külas. Juhusuhte ei ole enamasti avalikkusele teada, tunded ei ole asjaga seotud, määravaks on füüsiline vajadus ning puudub vaimne pool ja armumine. See on seksi põhine suhe.

16-18mET3: *Minu meelest on juhusuhe, et mingil pidudel olla koos. Et oled ühe öö koos. Et järgmine päev ütled talle lihtsalt tere, et ei ole armunud.*

16-18mET1: *Inimesel oli vaja lihtsalt ja siis olid.*

16-18mET2: *See ühe öö suhe võib isegi pikemalt kesta, kui sa tead, et tal on keegi ja.*

16-18mET3: *Vot see ongi näiteks, et on mingi pidu ja sa oled selle inimesega koos ja järgmine pidu tuleb ja seal sa temaga enam ei ole ja üldse vabal ajal sa temaga ei suhtle kui ainult vahel pidudel näiteks.*

16-18mMT9: *Juhusuhte on siis kui tüdruk sulle ei meeldi. Sa tahad temaga lihtsalt korraks magada. Ja kõik. Ja pärast teda enam ei meenuta. Aga püsisuhe on see kui meeldis. Püsisuhe on siis kui tüdruk sulle juba meeldib ja sa tahad tema kõrval olla.*

19-24mEL2: No kui mingitel nädalavahetustel või kuus kaks korda saad kokku ja rohkem midagi ei ole, et ainult hetkeks saad kokku. Aga püüsi suhe on siis, kui iga päev helistad talle ja räägite omavahel ja.
19-24mEL6: Jah, juhusuhte on kui klubis kuskil saad kokku ja siis lähed kuskile temaga korraks.

19-24nET5: Kui ma juba tahtsin ja ette planeerisin, siis see ei ole enam juhusuhte. Juhusuhte on see, kui ma näen, et on ilus mees, natuke oleme koos, on tore, aga samas ma ei taha talt midagi enam. See on ainult välimus.

16-18-aastased mainisid lisaks püüsi- ja juhusuhetele järgmisi suhtlemise vorme:

- interneti suhte, kus suhtlemine toimub vaid interneti vahendusel, kuid sellegipoolest tuntakse, et ollakse paar;
- suhte ilma suguüheteta, kuid füüsilise kontaktiga ehk *petting*;
- sõbra suhte, mis on samas ka füüsiline.

19-24-aastased mainisid noorematest rohkem erinevaid suhte vorme lisaks:

- suhte mitme erineva partneriga;
- vaba armastus, kus teineteist eriti teadmata aeg-ajalt kohtutakse;
- sõbrannad, kellega regulaarselt kohtutakse, aga ei ole juhusuhte;
- hea sõber, kellega vahel ka seksitakse;
- armukese suhte ehk salasuhe;
- kõrvalehüpe;
- reetmine;
- seks ilma tunneteta;
- kindla prostituudi juures käimine;
- pikamaasuhte;
- telefonisuhte;
- internetisuhte;
- vaba olek;
- traditsiooniline suhte mehe ja naise vahel ning mittetraditsiooniline nagu homoseksuaalsed suhted, sadomasohhism jms.

19-24nET5: Hea sõber näiteks. Ta ei ole su püsipartner, aga samas juhuseks näiteks... Noh, tänapäeval on absoluutselt igasuguseid haigusi. Siis sul võib olla mõni meestuttav, kellega sa vahest ka paremini läbi saad. See ei tähenda seda, et ma edaspidi temalt ka midagi rohkemat tahan, aga samas ta on võib-olla turvalisem kui võtta mingisugune võib-olla narkomaan kusagilt.

19-24mET4: Püüsi suhte, vaba olek, kuid samas mitme erineva partneriga suhte, koosolek ja armukese pidamine, püüsi suhte ja armukese pidamine, abielu ja armukese pidamine, kõik käitumise variandid minu arusaamade puhul.

M: Mis mõttes need seksuaalsuhte vormis siis omavahel erinevad?

19-24mET4: Pigem vaated nendele suhetele. Ühte vaadatakse kui aktsepteeritavat asja ühiskonnas. No näiteks püüsi suhet. Aga kui sa pead abielu kõrvalt armukest, siis enamus ühiskonnast vaatab selle peale halvasti ja minu arvates see on, mis on nende kahe erinevus. Lisaks see teema, et kummas on rohkem kirge, kui seksiks läheb.

Noortel paluti ka kirjeldada, mis tekitab uue seksuaalsuhte alguses muret. Tütarlaste poolt mainiti üldist kohmetust ja häbenemist, piinlikkust oma keha või väheste seksuaalkogemuste

pärast. Uue partneriga on raske harjuda ja keeruline teineteist mõista. Probleemidest ei julgeta rääkida ning ei teata, kuidas käituda. Mainiti ka ebakindlust teadmatuse pärast, kuidas uus partner seksuaalelus käitub ning kas stiilide ja soovide poolest sobitakse. Eriti paneb muretsema elu kõige esimene seksuaalkontakt, sest ei teata, mis on tulemas. Siis võib juhtuda, et kardetakse ka kondoomi osta või arsti juurde minna.

16-18-aastaste noormeeste seas toodi esile ka hirmu nakatumise ees – see puudutab aga eelkõige juhusuhteid. Teises samas vanuses noormeeste fookusgrupis märgiti, et probleemiks võib osutuda võimalus kellegi käest tappa saada.

Alguse ebakindlus väheneb, kui hakatakse partnerit usaldama. Inimese tunda õppimine, kindel seksuaalpartner ning kaitsevahendite kasutamine on noortele hirmudest üle saamise meetoditeks. Juhusuhte puhul ka nakatumise võimalikkusest rääkimine. Võimaliku muretsemisest vabanemise viisina mainiti ka purju joomist, günekoloogi juures käimist ning rasestumisvastaste tablettide kasutamist.

19-24nEL3: See piinlikkus just.

19-24nEL4: Võib olla oma keha pärast just. /.../ Kui partner talle meeldib, siis partner on nii täiuslik, et äkki siis nüüd mina ei ole nii täiuslik. Ja et ma ei oska äkki.

19-24nEL1: Ja et ma ei ole seksuaalselt nii kogenud.

M: Kas võib olla mingi rasestumise hirm?

16-18nMT3: Loomulikult. Iga uue suhte puhul peab tütarlaps ise sellele mõtlema. Mitte alati ei tohi loota partnerile sellepärast, et partnereid on erinevaid ja sa veel ei tunne ju uut partnerit.

16-18mET2: Mina arvan, et ikkagi haigused, sest rasestumist on mingil määral võimalik vältida ja seda on võimalik hiljem katkestada, aga haigusest ei ole sul enam võimalik lahti saada enamaltjaolt.

16-18mMT9: /.../ Noh kui see on juhusliku tüdrukuga, siis on muidugi mure. Aga kui on püsitudrukuga, siis ei ole muret. Sest sa juba tead, missugune inimene ta on. Kas on nakatunud või mitte.

3.2. TURVASEKS JA KAITSEVAHENDID

Järgmise teemade grupi raames uuriti intervjueeritavatel, millal on nende jaoks seksuaalvahekord turvaline ja milliseid kaitsevahendeid kasutatakse. Sõna „turvaseks“ seostus noortele eelkõige kondoomi ja rasestumisvastaste tablettide kasutamisega. „Seks kaitsevahenditega“, „seks ilma tagajärgedeta“ olid samuti intervjuudes kasutatud väljenditeks. Siinjuures tuli jutuks ka nakkuste teema – „et ei nakatuks mingitesse haigustesse“. Turvaseksile tuleks mõelda sellepärast, et laps või STLI ei ole teema, mis peaks noore inimese elus peamiseks muutuma. Nakatudes ei saaks enam endas kindel olla, ei peaks ennast täisväärtuslikuks inimeseks ja tekiks suur vastutus. Turvaseks on noorte sõnul siis, kui võtad asja mõistusega ning saad olla kindel, et midagi ei juhtu.

Seksuaalvahekorra teeb lisaks kaitsevahenditele turvaliseks partneri tundmine ja tema usaldamine – „sa peaksid teadma seda inimest, et äkki on mitme erinevaga olnud ja on igasugu haigusi“.

Räägitakse ka vajadusest ohutu keskkonna järele ning nii koha kui ka partneri puhtusest – „oma tuba, oma luba“, „puhas ja hoolitsetud, mitte kuskil WC-s“. 19-24-aastaste naiste grupis lisatakse, et seksuaalvahekord peab olema loomulik ning seda ei tohi peale suruda.

19-24nET5: *Kui sa seda inimest juba usaldad ja oled temaga juba kaks aastat koos olnud, siis iseenesest juba see, et see inimene ise tekitab sinus juba usaldust. Okei, olgu see siis auto, kodu, köök või kino, no siis vahet ei ole, kui sa teda usaldad ja kui ümbrus on puhas selles mõttes, et ei ole just prügikasti taga, siis nagu ei ole probleemi minu meelest. Aga samas, kui on mingisugune suvaline inimene, siis on neid küsimusi ja asju palju rohkem.*

/.../

19-24nET11: *Minu jaoks seostub see sellega, just partneri koha pealt, et inimene, keda sa usaldad ja armastad ja kellega sa tahad koos olla. No sa tead temast, sa tead, et ta ei nakata sind, et ta ei räägi pärast teistele, et see on teie kahe vaheline asi. Et turvalisus ei ole ainult haigustes, see on nagu isiklik, et see ei ole, et ma pärast läheks ja arutaks kõigiga laialt.*

Mitmed noored mainisid, et kuna haiguste vastu kaitseb vaid kondoom, on see ainus turvaseksi vahend juhusuhete korral. Püsisuhtes võib kondoomist loobuda ning sellisel juhul on väga levinud rasestumisvastased tabletid ehk „pillid“ nagu noored ise nimetavad. Tütarlaste gruppides selgitati, et püsisuhtes tuleb seksimist nii palju ette, et kondoom muutub tülikaks ning pillid on mugavamad. Valdavalt kasutavadki noored seksuaalelus kondome ja rasestusvastaseid tablette. Püsisuhtes kaitstakse ennast eelkõige raseduse eest ning juhusuhete korral muretsetakse lisaks seksuaalsel teel levivate infektsioonide (STLI) pärast. Mõnel korral tuli eraldi jutuks ka enda kaitsmine HIV-nakkuse eest.

Lisaks eeltoodule mainiti kaitsevahenditena spiraali, naistekondoomi, rasestusvastaseid plaastreid, küünlaid, pessaari. Teistest vahenditest räägiti aga eelkõige teoreetiliste teadmiste, mitte praktiliste kogemuste baasilt. Tütarlaste hulgas mainiti veel, et võetakse SOS-pille, kui kondoom on kasutamata jäänud. Mitmes intervjuus toodi esile, et noorte seas on levinud katkestatud sugühe. Lisaks mainiti kasutatava rasestumisvastase meetodina menstruatsioonitsükli jälgimist või STLI-dega seoses arsti juurest testimas käimist. Enda kaitsmise viisina nähakse ka partneri valikut; sh valikut teatud tunnuste järgi – et ei oleks narkomaan ega elaks Ida-Virumaal.

16-18mET2: *Esimene asi, kui kuuled sõna turvaseks, siis tuleb ikkagi kondoom meelde. Aga sellist asja ju tegelikult ei saa olla, et see 100% turvaline on. Mingi risk jääb enda kanda ka.*

/.../

M: *Milliseid kaitsevahendeid teie meelest enim kasutatakse ja milliseid kasutatakse vähem?*

16-18mET1: *No esmaseks kaitsevahendiks on kindlasti kondoom. Ja püsisuhtes on beebipillid.*

M: *Kas mingeid kaitsevahendeid veel tuleb meelde?*

16-18mET3: *Kunagi on õpetatud, et spiraali, siis naiste kondoomid, aga neid asju ma olen kuulnud vähe kasutuses. /.../ Minu jaoks on kooli inimeseõpetuse tasemel need ülejäänud kaitsevahendid.*

16-18mEL2: *Võtta asja mõistusega. See eeldab head partnerit või tablette või mis iganes ja ikkagi kasutada kummi ja selle juures teada, kas ta on Ida-Virumaalt. Ühesõnaga, võtta asja mõistusega, see on turvaseks!*

M: Mida tähendab teie jaoks sõna turvaline seks?

19-24mMT1: Õigel ajal välja tõmmata.

19-24mMT6: See ei aita.

19-24mMT1: Miks ei aita?

19-24mMT3: Kui nakatuda, siis ei aita.

M: Kas see on kontakt ilma kondoomita?

19-24mMT1: Kui ilma kondoomita, siis tuleb õigeaegselt välja tõmmata, et...

19-24mMT6: See ei ole kohustuslik. Ta võib ikkagi rasestuda.

19-24nEL2: Pillid. Ja mõned lihtsalt lõpetavad suguihte ennem ära.

19-24nEL1: Ja kondoom ka kindlasti. Kuigi ma olen palju kuulnud niisugust arusaama, et poisid ei taha seda kasutada, et on ebamugav.

M: Okei. Mis veel tuleb pähe?

19-24nEL5: Pillid. Kas sul kondoom on taskus või ei ole, aga ikka on hea, kui sul on mingi kindel asi, mida sa kasutad.

19-24nMT1: Võib ka ilma igasuguste vahenditeta. Peab ainult partneris kindel olema, et midagi hirmsat ei juhtu.

3.3. KONDOOMI KASUTAMINE

Kondoom kui kaitsevahend

Edasi vesteldi noortega konkreetsemalt kondoomi kasutamisest. Intervjuudes osalejad olid teadlikud sellest, et kondoom kaitseb nii raseduse kui STLI-de eest. 19-24-aastaste grupis toodi esile, et kondoomi on ka kõige rohkem reklaamitud ning tõenäoliselt jagatakse neid koolis esimesena. Lisaks STLI-dele üldiselt mainiti mõnel korral kondoomi kaitset HIV-nakkuse eest. Ühes fookusgrupis lisati, et kondoomi kasutatakse ka siis, kui HIV-nakkust ei oleks, sest on piisavalt teisi haigusi, mis tekitavad ebamugavust. Siingi seostati vajadust ennast nakkuste eest kaitsta juhusuhtega ning võimaliku rasestumise temaatikat püsisuhtega.

M: Miks te kondoomi kasutate? /.../

16-18mET2: Oleneb suhtest tegelikult. Võib olla juhusuhtes sul ei olegi seda kartust, et sa tead, et ta jääb rasedaks. Okei, sa tead, et su laps on kusagil võib olla. Et mingi poemüüjaga või nii. Okei, see pole veel nii hull. Aga kui sa oled just tüdrukuga koos ja sa tead, et see laps sündis ja siis. Et mingi teatud kindlus.

Mitmeid kordi mainiti, et kondoom ei ole siiski sada protsenti kindel kaitsevahend ning täpsustati, et see kindlus võib olla 80-90% ulatuses. Kondoom võib vahekorra ajal katki minna või maha tulla. Seda peeti kondoomi kasutamise juures ka üldiseks segavaks asjaoluks, kuna peab jälgima, et kondoomiga vahekorra käigus midagi ei juhtuks. Antud kaitsevahendi vastupidavus sõltub ka sellest, kus ja kuidas seda hoida ning kui kvaliteetne toode on. Mitmes intervjuus diskuteeriti kondoomi rahakoti vahel, pükste tagataskus või koos võtmetega ühes taskus hoidmise teemal. Sellisel juhul võib kondoom viga saada, kuid on ikkagi tüüpiline koht, kus noormehed seda kannavad. Probleeme võib esineda ka seoses oskusega kondoomi kasutada.

Osad intervjuueeritud leidsid, et kondoom on küllaltki kättesaadav ja mitte kallis kaitsevahend, teised aga arvasid, et püsisuhtes pidev kondoomide kasutamine on kulukam kui rasestusvastaste

tablettide ostmine. Tütarlaste gruppides mainiti mitmel korral, et kondoom on rasestusvastastest tablettides parem vahend, kuna ei avalda mõju organismi hormonaalsele tasemele.

16-18mET1: See on ka, et kui kasutad neid aastast 30 või Noa laeva aegseid või taskus katki läinuid või siis on nad rahakoti vahel ja rahakott käib igal pool kättes ja see kõik nõrgendab seda või läheb hoopis katki.

16-18mET2: Aga vot sellel momendil, kui sa voodisse lähed, sa ei mõtle selle peale.

M: Aga öelge palun kui kindel kaitsevahend preservatiiv on? /.../

16-18nMT1: Mulle tundub, et hästi kindel. Kindel või mitte kindel, aga ta pole igas olukorras mugav ja huvitav. /.../

16-18nMT2: Peaaegu keegi ei oska neid kasutada, tõele silma vaadates. Lihtsalt ostetakse neid juhmilt. Mõtlevad, et panen peale ja kõik on normaalne. Pärast on vot sulle normaalne! /.../

16-18nMT4: Tundub, et kindel kui võrrelda tablette ja preservatiivi. Hormoontabletid on justkui kahjulikud tervisele.

19-24nEL2: /.../ Et see tuleb kallim, kui osta pillid. Sest kolm tükki ja 30 krooni. Ühe öö jooksul mõni teeb 6 korda, aga pilliga võib hommikuni teha, kui mees vastu peab.

Kondoomi mitte kasutamise põhjused

Noorte sõnul tuleb kondoomi kasutada juhuseksi korral, uue partneriga või võõraga ehk siis kui seksuaalpartnerit ei tunne või ei olda teineteises kindlad ning seega ei teata, kas emb-kumb põeb mõnda haigust. Kondoomi kasutatakse ka rasestusvastaste tablettide võtmise vältimiseks või siis, kui soovitakse peale seksuaalvahekorda spermast puhtaks jääda. 19-24-aastaste naiste grupis arvati, et nooremad kasutavad rohkem kondoomi, kuna ei julgeta minna arsti juurde tablettide retsepti küsima.

Peamise kondoomi kasutamata jätmise põhjusena toodi esile püsipartneri olemasolu ning sellisel puhul rasestusvastaste tablettide kasutamist. Taas kord on märksõnadeks usaldusväärsus, partneri pikaajaline tundmine, temas kindel olemine ja teadmine, et partneril ei ole STLI-sid ja ta on terve. Pikema suhte korral enam ei mõtelda võimalikule nakatumisele ning usaldatakse seda, et partneril ei ole teisi seksuaalsuheteid. Paar korda mainiti, et püsisuhte korral käiakse ennast ka testimas ning 19-24-aastaste meeste grupis lisati, et ka sellisel juhul ei või tegelikult teada, mida su partner teeb. Valdavalt aga ei seostatud kondoomist loobumist eelneva STLI-dele testimas käimisega. Näiteks rääkis üks vanema vanusrühma noormees, et oma esimese seksuaalvahekorra ajal ta kondoomi ei kasutanud, aga kuna ta tundis seda inimest pikalt, siis sellest probleemi ei olnud. Mõlema vanusrühma tütarlapsed mainisid kondoomi mitte kasutamise põhjusena ka armumist, mis muudab hooletuks.

16-18mEL1: Et kui lähed kuskile baari ja leiad tüdruku ja viid koju edasi ja siis oleks küll kasulik kasutada kondoomi, aga kui see partner on juba pool aastat olnud sama ja ta sööb kogu aeg tablette, siis pole vaja.

19-24nEL2: No kui tõesti tunnend seda oma partnerit või kui sa ei ole isegi nagu püsisuhtes, aga oled lihtsalt kaua tuttav ja lihtsalt tead ja on tekkinud usaldus. Ja kui tead oma neid päevi, kus sa ei jää rasedaks.

19-24mMT1: Noh, see on siis kui sa oled veendunud, et partner ei ole haige.

19-24mMT6: Sa ei saa selles olla veendunud, sest...

19-24mMT1: Noh ei tea miks? Sest kui sa inimest tead.

19-24mMT6: Aga see inimene võib olla ju nii või naa. (Näitab kätega) /.../

19-24mMT1: Kui sa oled kedagi spontaanselt leidnud, siis ise ka ei tea. Juba 10 minutit tuttav ja tema sütitab. Siis sellisel juhul on muidugi vaja ennast turvata.

M: Aga kuidas seda teada, et partneril ei ole mingit haigust? /.../

16-18nEL1: Ma arvan, et kui on mingi lühike suhe, siis sa ei või iial teada.

16-18nEL2: Püsisuhtes sa räägid nagu, siis tulevad välja.

16-18nEL4: Muidugi oleneb inimesest ka, et kui sa tead, et ta on sihuke, kes nagu üks pidu on ühega ja teine mõne uuega, siis tal võib midagi olla. Et äkki ta ei tea isegi nagu. Aga kui tead, et poiss on sihuke nagu, hoiab ikka püksiluku kinni, siis on vähe ohutum ma arvan.

M: Kuidas teievanused inimesed ära tunnetavad seda, kas inimene on korralik? Kas lihtsalt usutakse, mida ta ütleb või käiakse realselt testimas või kasutatakse abivahendeid?

19-24nEL5: Mõned vaid usaldavad. Ei küsita, et näita oma tõendit, et sa haige pole.

19-24nEL4: Testimas tüdrukud veel käivad, aga poisse ei käi seal eriti palju.

M: Kas teievanuste tüdrukute seas on paljud testimas käinud? /.../

19-24nEL5: Jaa, meievanuste tüdrukute hulgas on paljud.

19-24nEL2: Aga paljud usaldavad. Vaadatakse peale ja öeldakse, et pole viga midagi.

Enam jutuks tulnud kondoomi kasutamata jätmise põhjuseks on ka asjaolu, et kummalgi ei ole kondoomi kaasas, selle ostmine ununes ning enam ei ole võimalik poodi minna või ei ole kondoom mugavalt käepärast. Samuti mainiti alternatiivsete meetodite kasutamist nagu menstruaaltsükli jälgimine või suguühete katkestamine (mis tegelikult ei kaitse raseduse ega STLI-de eest).

Korduvalt toodi fookusgruppides esile asjaolu, et kui kõik toimub kiiresti ja kirglikult, siis ei soovita tegevust vahepeal peatada – „ei ole aega“, „ei jõua kasutada“. 16-18-aastaste nooremeeste grupis lisati, et emotsioonide ajal toimija erutuse seisundis enam selgelt ei mõtle. Leidub ka selliseid noormehi, kes lihtsalt „ei karda midagi“. Ühes fookusgrupis mainiti, et kui partneriga on kord juba ilma kondoomita seksimist alustatud, siis on seda edaspidi raske muuta.

Oluliseks mõjutajaks on ka alkoholi tarvitamine. Paljud noored (ja eelkõige noormehed) selgitasid, et purjus peaga ei teadvustata enda tegevust ning kondoomi kasutamisele ei mõtelda sellisel juhul ka juhusuhete puhul. Nagu eelpool esile toodud, on noorte sõnul alkoholi tarvitades juhusuhted ka kergemad tekkima. Mitmed intervjuueritud kinnitasid, et kui juhusuhtes üks osapool soovib kondoomi kasutada, aga teine mitte või kondoomi ei ole käepärast, siis seksuaalvahekord siiski ära ei jää ning seksitakse ilma kaitsevahenditeta. Sellisel juhul kasutatakse katkestatud suguühete või võetakse hommikul SOS-pille.

19-24mET1: Kui tõesti on see hetk käes ja tõesti seda kaitsevahendit ei ole võtta, siis ma üldiselt arvan, et ega see tegu tegemata ei jää. Ma üldiselt arvan, et kui inimesed on napsutanud, siis ei ole seal mingit niisugust käe ette panemist.

/.../

19-24mET2: Purjus peaga, siis töötavad teised meeled ja instinktid. Siis on ikka näha, kui palju see alkohol ikka selle mõistuse ära võtab.

M: Ma mõtlen ilma igasuguste kaitsevahenditeta üldse.

19-24nET6: Ja, on küll.

19-24nET8: Ja, minu tuttavate hulgas on ka selliseid.

19-24nET2: Mul on ka väga palju.

19-24nET10: Jah, mul ka sõbranna räägib vahel järgmine päev, et issand tead mida ma tegin ja kuidas ja lihtsalt ei kasuta midagi.

19-24nET1: A teate, mida on nüüd väga palju, et ennem seda välja tõmbamist.

19-24nET9: Ma just tahtsin öelda sedasama, kuigi see pole ohutu, aga paljud ikkagi nii mõtlevad.

19-24nET8: Mina tean ühte tüdrukut, kes teab neid kindlaid hetki tsüklis, kus nad teavad, et nad ei jää mitte mingil juhul rasedaks.

16-18nET1: Mina tean küll, et kui on unustatud või siis kui ei ole, et siis loodetakse selle katkestatud sugühte peale.

16-18nET2: Mina oma tuttavatest tean, et ikka väga palju loodetakse.

Arvati, et nooremad, kes alles alustavad seksuaaleluga, ei julge kondoomi ostma minna, mistõttu osa neist jääb lihtsalt lootma, et midagi ei juhtu. Nooremad teismelised võivad ka karta, et kondoomi kasutamine ei õnnestu või lihtsalt ei julgeta seda jutuks võtta. 16-18-aastased noormehed rääkisid, et kui endal ei ole kondoomi käepärast, on piinlik seda tütarlapselt küsida või kui kondoom on jäänud esikusse jope taskusse, on piinlik seda vahepeal tooma minna. 19-24-aastaste meeste grupis aga mainiti, et kui esimese vahekorra ajal oli kondoomi teema väga tähtis, siis mida vanemaks saad, seda vähem kondoomi peale mõtled.

16-18mET1: /.../ Kui mul endal ei ole kaasas ja siis kui sa küsid, et see võib olla on imelik küsida tema käest. Et tema ju mõtleb, et sul on olemas see. Jah, ütled, et oota ja siis tuled 5 minuti pärast tagasi ja küsid, et kas sul raha on või...

M: Et teil endal pole kaasas ja nüüd te ei tea, kuidas käituda /.../.

16-18mET1: No jah. Või siis öelda, et jääd kohe ilma või siis teha ilma kondoomita. Tavaline mõte on ikka see, et imelik on küsida.

16-18mET2: Ja see tekitabki harjumuse kondoomi kaasas kanda isegi kasvõi jope taskus, et käivad pesus ka kaasas.

16-18mET1: No ja see on ka, et sul on see kondoom kuskil jope taskus ja siis sa pead selle pärast veel koridori minema ja sealt tagasi tulema.

16-18mET2: Vot ongi seal teatud piinlikud momendid, kus pead tõusma püsti ja ütleva, et oota, ma tulen kohe tagasi.

19-24-aastased tütarlapsed rääkisid ka partnerist ilma jäämise kartusest, millega seoses ei julgeta noormehele kondoomi teemaga peale käia. Ei soovita partnerile halba muljet jätta ega „pipardada“. Üks 16-18-aastane tütarlaps tõi endapoolse kondoomi kasutamata jätmise ühe põhjusena esile, et kui ei ole kunagi ilma kondoomita seksuaalvahekorras olnud, peab ära proovima, kuidas ilma tundub. Ühes fookusgrupis mainiti, et ka kehv materiaalne olukord võib olla takistuseks, kuna ei jõuta kondoomi osta.

19-24nEL4: Võib olla just siis on nii, kui tüdrukul on just selle poisiga esimene või teine vahekord ja ta mõtleb, et äkki see poiss ei olegi temaga nõus olema ja edasi käima. Aga kui tüdrukule poiss meeldib, siis ta tahab, et poiss ka teda tahaks. Et siis ta nagu ei julge öelda, et kasuta nüüd kondoomi. Võib olla on tema ka kuulnud seda, et poistele ei meeldi kondoomi kasutada ja et äkki poiss jätab ta sinnapaika ja läheb võtab mingi tibi, kes ei taha kondoomi.

Suhtumine kondoomi kasutamisse

Eraldi arutati teemat, kas kondoomiga vahekord erineb kuidagi ilma kondoomita seksist. Enam leidus sellised noori, kes peavad kondoomi kasutamist ebamugavaks ning väidavad: “ilma on parem“. Nii noormehed kui ka neiud rääkisid, et ilma kondoomita on rohkem tunnetust ja naudingut, vahekord on emotsionaalselt meeldivam ja loomulikum. Kondoomi peale panemine võtab eelmängu hoo maha, viib teisele lainele ning võib seega vähendada partnerite erutust ja valmidust seksiks. Noormehed lisasid, et vahekorra sujuvust vähendab ka see, kui vahepeal peab kaitsevahendit otsima minema või seksuaalakti ajal mõtlema, kas kondoom ikka sai korralikult peale pandud. Ennast peab vaos hoidma ning pärast kondoomi ära võtmisega tegelema. Samuti säilib oht, et kondoom tuleb maha või läheb katki.

M: Kas kondoomiga vahekorras olemine on kuidagi teistmoodi kui ilma?

19-24nET11: Ilma on parem. /.../

19-24nET6: Tõmbab nagu tempo alla. /.../

19-24nET9: Alati on oht, et keegi kisub maha või läheb katki.

19-24nET6: See on rõve!

19-24nET9: Et teed ja mõnes mõttes peab end vaos hoidma ja siis pärast seda välja võtma ja.

19-24nET6: Mul üks sõber tõi hästi hea näite, et Kirde sai on ta lemmik. Et see pidi olema maailma parim sai. Ja siis ta ütles, et kondoomiga seksimine on sama hea kui Kirde saia kilekotiga koos söömine.

19-24mET4: Mina võin öelda, et näiteks minule ei meeldi. See on puhas see tunnetus ja seesama, et see katkestab mingil määral eelmängu ära ja sa ei saa kohe asja kallale asuda jne, jne. Lisaks siis see, et võtad selle pärast ära ja pead selle ära viskama ja see on kõik siuke, et see kõik vähendab asja sujuvust, mis on kõige häirivam. Noh okei, kui ta seal peal on ja seksid, loomulikult on tunne teine, aga võib-olla see ei olegi kõige hullem aspekt. Kõige hullem aspekt on just see, et kogu asja sujuvus väheneb.

Siiski leidus mitmes fookusgrupis ka selliseid noori, kes pidasid kondoomi kasutamist neutraalseks ning väitsid, et tunnetuse osas vahet ei ole, kas kasutada või mitte. Ühes 16-18-aastaste noormeeste grupis öeldi, et see, kas kondoomiga on ebamugavam või mitte, on eelkõige inimese mõtlemises kinni. Vanemad noormehed lisasid, et kuigi kondoom vähendab mõnutunnet, ei ole sinna kokkuvõttes midagi parata ning antud kaitsevahendit tuleb turvalisuse huvides siiski kasutada.

16-18mEL3: Teeb küll halvemaks. Seepärast, et niikaua kui ma teda peale panen on väikemees juba ära vajunud.

M: Kas see on paljude probleem?

16-18mEL3: No ses mõttes, et see tegevus on ju täiesti teisest vallast. /.../

16-18mEL2: Vaidleks jälle vastu seal. Et minul isiklikult see midagi halvemaks ei tee. Tuleb hoida kondoom käe päras, panna padja alla näiteks.

19-24mET1: No okei, see vahe on suur, aga see vahe ei kaalu ikkagi seda üles, et sa ise tead, et sul on turvaline seda teha.

19-24mET2: No jah, et vältida seda paranoiat hommikuti.

19-24mET1: Jah, ta ei ole nii loomulik, aga sul on tunne rahulik.

16-18mET2: Põhimõtteliselt on see peas kinni. Et kui sa mõtled, et teda ei ole seal, siis teda ei olegi seal. Aga kui sa mõtled kogu aeg, et kondoom, kondoom, kondoom, siis ta segabki.

3.4. KONDOOMI KASUTAMISEST RÄÄKIMINE PARTNERIGA

Fookusgruppides väideti esmalt, et kondoomi kasutamisest partneriga vestlemine paljudes noortes ebamugavust või piinlikkust ei tekita. Selgitati, et praegusele noorte põlvkonnale on seksuaalelust, turvaseksist ja kaitsevahenditest nii palju räägitud, et seda teemat ei häbeneta. Lisaks aga on noorte sõnul tavaline ka see, et kondoomi lihtsalt kasutatakse iseenesestmõistetavana ilma eelneva jututa. 19-24-aastaste meeste grupis mainiti, et kui endal kondoomi kaasas ei ole, võib tütarlapse käest küsida, aga kui on, paneb noormees selle lihtsalt ilma sõnadeta peale. Samas vanusrühmas mainiti, et on ette tulnud ka olukordi, kus tütarlaps ise küsib, kas kasutame kondoomi. Seksuaalelu alguses tähtsustakse partneriga kondoomi teemal rääkimist rohkem.

16-18mET3: Ma annan lihtsalt teada, et kasutan, aga mingit siukest loengut küll ei toimu.

16-18mET1: Või siis küsid konkreetselt partneri käest. /.../

16-18mET3: See on nii iseenesestmõistetav, et sellest ei pea üldse rääkimagi. Partner lihtsalt teab, et kasutatakse kondoomi. /.../

16-18mET2: Ma arvan, et ikkagi omavahel nagu eriti ei räägita sellest. Sest siis sa lähed inimeseõpetuse tundi ja see jääb 45 minuti sisse ja ongi korras. Ja rohkem ei räägita sellest. Sul on meeles, et mis sellest räägiti ja ongi korras.

16-18mEL4: Ei noh, minu jaoks on see täpselt samasugune küsimus, et kas sul kondoomi on, kui see küsimus, et kas sul autol on tagavara ratas olemas ja kaasas.

16-18mEL2: Äkki on see põlvkondade asi? Et ma ei tea, et räägitakse, et kindaga ei teretata, et selles suhtes, et seda reklaami ja promo on nii palju, et see kondoomi kasutamine on suhteliselt loomulik.

16-18mEL3: Tüdrukuga välja minnes kuhugi peole, see kondoom on tavaline asi juba, et on olemas. /.../

16-18mEL2: Et võtad lilled ja kondoomi paki. Interneti promo on oma töö teinud, inimestel on kama kaks sellistel teemadel rääkimisest. See ei tee kellelegi piinlikkust.

19-24-aastased naised leidsid, et kui on püsisuhe ja inimesed juba tunnevad teineteist, ei ole kondoomi teemal raske rääkida. Lisaks on püsipartneriga kaitsevahendite kasutamine või mitte kasutamine mingis suhte etapis juba kokku lepitud ja harjumuspärane rutiin. 16-18-aastaste tütarlaste grupis täpsustati, et kui otsustakse, et hakatakse käima, siis lepitakse kaitsevahendite valiku osas kokku. Kondoomi kasutamise teema tuleks aga jutuks võtta enne voodisse jõudmist, et see ei segaks vahekorra arenemist ning ei vähendaks kirge.

Juhusuhte korral, kui teist inimest teatakse vaid mõne tunni jagu, võib kondoomi teema tõstatamine olla siiski ebamugav. Samuti uue suhte alguses. 19-24-aastaste naiste grupis märgiti, et uue partneri puhul teeb olukorra raskeks see, et ei osata ette aimata teise poole reaktsioone.

16-18-aastased noormehed lisasid, et esimese vahekorra ajal uue partneriga ollakse niigi närviline ja on muidki asi, mille peale mõelda tuleb. Üks 16-18-aastane tütarlaps mainis, et mõne inimesega ta julgeb kondoomi kasutamisest rääkida, mõne puhul aga lihtsalt jääb lootma, et noormees ise saab asjast aru ja võtab kondoomi välja. Raske on rääkida endast heal arvamusel oleva noormehega või partneriga, kes on oluliselt vanem. Võib juhtuda, et kardetakse teema tõstatamisega endast halba muljet jätta. Teema on ebamugav ka siis, kui partner ei soovi kondoomi kasutada. Ühes 19-24-aastaste meeste grupis aga tunnistati, et see valdkond on siiski natuke tabu. Mõlema vanusrühma noormeeste grupis lisati, et teema tõstatamine või selle mitte tegemine oleneb ka joodud alkoholi kogusest.

16-18nEL2: *Ma arvan, et ikka räägitakse sellest omavahel. Otsustatakse nagu, et me klapime ja hakkame käima niiviisi nagu. Et kui on nagu suhe, siis lepatakse selline asi ka kokku.*

19-24nMT3: *Kui sul on püsipartner, siis te juba tunnete üksteist. Ja seda ei ole nii raske talle öelda. Aga uus partner ka ei tea sinu reaktsiooni. Kuidas ta selle peale vaatab? Võib-olla ta mõtleb, et see on mingi haige või veel midagi... Või läheb hoopis tujust ära.*

16-18nMT3: *See võib olla ebamugav, kui on suur vanusevahe. Kui kujutada ette, et on küllaltki suur vanusevahe, erinevad vaated elule, moraalsed väärtused jne. Lihtsalt üks inimene peab seda kohustuslikuks, teine ei. Et raske on leida seda ühist punkti.*

19-24mEL8: *Siin tuleb mängu ka see, et juhusuhte puhul, et mis olekus sa oled. Et kas oled ebakaines olekus või on mõlemad ebakaines. Aga kui kondoom on kaasaas, siis enne vahekorda öeldakse ära, et kondoomiga.*

M: *Millises olukorras te oma partneriga ei ole rääkinud kondoomi kasutamisest? /.../*

19-24mMT1: *Kui sa oled väga purjus, siis... Näed taguotsa ja rindu ja...(naerab). Mõtled ainult ühe asja peale.*

3.5. SUGUDEVAAHELISED ERINEVUSED SEoses KONDOOMI KASUTAMISEGA

Nii noormeeste kui ka tütarlaste fookusgruppides räägiti, et tütarlapsed muretsevad oma tervise pärast meestest rohkem, on teadlikumad, vastutustundlikumad ning ettevaatlikumad. Samuti kardavad nad rohkem võimaliku rasestumist, sest rasestumise korral „on ikka suur koorem kaelas“ ning seega on ka naiste risk kaitsmata seksuaalvahekorra ajal suurem. Rasestumist kardavad noored STLI-dest enam.

Mõlema vanusrühma tütarlaste grupis kinnitati, et noormehed arvavad, et kaitsevahenditele mõtlemine on rohkem naiste mure ning nad ei ole harjunud ise vastutama. Paljud noormehed kui ka neiud kinnitasid, et kondoomi kasutamise teemalist juttu alustab tavaliselt naine ning kondoomi kasutamist seksuaalvahekorras nõuab naine. Nii noormeeste kui neidude hulgas esitati arvamust, et kuna naised muretsevad tagajärgede pärast rohkem, on ka nende kondoomi kasutamise valmidus suurem kui meestel. 16-18-aastaste vanusrühma tütarlapsed aga lisasid, et kondoomi kasutamise või mitte kasutamise osas jääb tavaliselt peale noormehe tahtmine. Seda nt tänu tütarlapse armunud olemisele, mis muudab järeleandlikumaks, või noormehe poolsele heale oskusele nn mesijuttu ajada.

M: Mis sellistes olukordades võib olla põhjus, miks ta ei tule mehelt, see algatus?

19-24nET5: Nad ei ole harjunud vastutama.

19-24nET8: Võib olla alkohol näiteks.

19-24nET1: Mehel on suva.

19-24nET12: Mehed on üldjuhul jah sellised, kes võtavad riske ja neid ei pane see muretsema.

19-24nET3: Et elame üks päev korraga.

M: Miks tüdrukud nõuavad rohkem kasutamist kui poisid?

16-18nET1: See on see raseduse teema. Suguhaigustest rohkem kardetakse rasedust ja rasedaks jääb ju ainult tüdruk. Poiss ütleb, et las ta olla siis rase, ega mina ei ole.

Kuigi eeltoodu kohaselt muretsevad naised kaitsevahendite kasutamise pärast rohkem ning nõuavad kondoomi kasutamist enam, kinnitab suur osa nii intervjueeritud tütarlastest kui ka noormeestest, et enamasti on kondoomid kaasas meestel. Ning kondoomi olemasolu peetaksegi rohkem meeste mureks, kuna see kaitsevahend on mõeldud meestele. Mõlema vanusrühma tütarlaste grupis selgitati, et neidudel ei ole kondoomi kaasas, kuna naine ei eelda, et õhtu lõppeb seksuaalvahekorraga, mees aga just selleks ette valmistubki. Või ei ole neil kondoomi kaasas seetõttu, et neid ei julgeta osta. Samas mainisid noormehed, et kondoomi on hõlpsam kaasas kanda tütarlastel, kuna neil on käekott, mehed aga pistavad kondoomi taskusse, kus see võib kannatada saada.

16-18mEL2: Eks ta ajalooliselt ole ka nii jäänud, et mees on jahimees ja naine jahitav. Et mees ostab lilled ja mees ostab kondoomid ja mees hoolitseb selle eest, et auto on. /.../

See on ju nii, et kellel nälg, sellel kahvel.

M: Aga huvitav, et kui tüdrukult tuleb enamasti see algatus, miks siis poisil kaasas on?

16-18nEL1: Poiss loodab hea õnne peale.

16-18nEL2: Et tüdruk võib-olla ei pruugigi mõelda, et ma lähen täna peole, võib-olla seal läheb asi kaugemale. Poisid on just selle eesmärgiga. Lähevad peole, et oh, et äkki kellegi saab.

16-18-aastaste mitte-eestlastest tütarlaste fookusgrupis osalejad aga väitsid ülalesitatule vastupidiselt, et nende kogemuse kohaselt algatab kaitsevahendi kasutamist noormees. Kondoomi peabki kaasas olema just noormehel ning tema peab ka tegema ettepaneku selle kasutamiseks.

M: Aga öelge mulle, kellel peab preservatiiv kaasas olema?

16-18nMT2: Noormehel. Üheselt.

16-18nMT1: Noormehel.

16-18nMT3: Noormehel peab ta olema kindlasti. Neiul ilmselt kuidas ta endasse suhtub. Ma ei tea, see on ka ühelt poolt kuidagi jõhker aga ma arvan, et neiul on tagavaraks. /.../

16-18nMT1: Ma arvan, et kui noormehel see on olemas, siis see näitab lugupidamist enda suhtes.

16-18nMT4: Ja kui palju ta selles vallas on haritud.

16-18nMT2: Kui mõni noormees tuleks minu juurde ilma preservatiivita, ma saadaks ta kuhugi kaugemale. Sellepärast, et vabandage, ma mõtlen endast esmajärjekorras ja sina ei ole mulle keegi. Kuidagi ma arvan, et noormees peaks olema see. Tahab, palun väga, olgu preservatiiv kogu aeg kaasas.

Siiski väitsid osad intervjueeritud noormehed ja neiud ka seda, et paljud tütarlapsed kannavad ka ise kondoomi kaasas ehk kaitsevahendid on kaasas mõlemal sugupoolel. Ühes 19-24-aastaste noormeeste grupis avaldati eeltooduga vastupidist arvamust, et valmiduse poolest

seksuaalvahekorras kondoomi kasutusele võtta mehed ja naised ei erine ning rasestumist ja STLI-sid ära hoida on mõlema partneri asi. Sama vanusrühma naiste grupis lisati, et valmidus kondoomi kasutada ei olene mitte inimese soost, vaid mõtteviisist.

19-24mET5: Jah, meestel on ikka rohkem kaasas, kuigi väga paljud naised kannavad ka ikka kaasas.

19-24mET4: Ma olen märganud, et millegipärast oleneb see väga palju naise temperamendist. Olen läinud voodisse ja lihtsalt näinud, et on kotis. Aga kes on vaiksema iseloomuga, nendel on nagu vähem /.../. Aga kõik käivad ikka paari sõnaga selle teema läbi – sul on või sul ei ole või.

19-24mET2: Aga naiste teadlikkus nagu mingil määral kasvab.

19-24mET5: Eesti naistel küll aga slaavi naistel mitte. /.../ Nendel on nagu rohkem ükskõik, nad ei kannu väga kaasas. Aga Eesti naised on nagu rohkem sihuksed.

19-24mET4: Mina olen kohanud rohkem sellist mentaliteeti, et milleks mina pean kandma kaasas, mehed peavad. Et see on nagu meeste mure.

Mitmes fookusgrupis leiti, et ei ole vahet kas kondoomi ostab naine või mees – see on loomulik asi, eriti täiskasvanute puhul. 16-18-aastased (nii noormehed kui neiud) aga väitsid, et noormehel on kondoomi kergem osta ning tütarlapsed võivad seda häbeneda. Sellist arvamust leidis ka ühes 19-24-aastaste naiste grupis, kus lisati, et eelkõige peljatakse kondoomi osta apteegist, kus neid peab apteekrilt küsima ning ka toidupoes võiks müüjad kassas diskreetselt käituda, kui ostetava kauba seas ka kondoomid on. Nooremate neidude grupis lisati, et kondoomi peavadki mehed ostma (kuna nemad neid ka kasutavad). 19-24-aastaste neidude hulgas esines aga arvamus, et naistel on ehk siiski kondoomi hõlpsam osata, kuna nad niikuinii ostavad ka hügieenivahendeid, kuid ka neil on piinlik.

16-18nMT4: Piinlik küsida, et andke mulle palun preservatiiv.

16-18nMT2: Mina isiklikult kohmetuksin.

16-18nMT4: Minul oleks ka esimene reaktsioon, et kuidas mind praegu vaadatakse, mida minust mõeldakse. Kellega ta sellest pärast räägib. /.../

M: Aga miks noormehel on lihtsam?

16-18nMT2: See on täiesti iseenesestmõistetav.

16-18nMT3: Teistega võib nõustuda, et mees ei lähe ju naiste sidemeid ostma.

19-24nEL5: Kui meesterahvas läks ostma kondoomi, siis inimesed vaatasid kohe teda, et vau, mida ta nüüd ostab. Et aga see oli ju tegelikult väga hea, et ta neid ostis, aga inimesed ikka vaatasid, et oh, nüüd läheb tegudeks. Et see teiste inimeste suhtumine võib olla teeb raskemaks selle ostmise. Et võib-olla naised suudavad rohkem alla neelata seda. Et naised niikuinii ostavad igasugu hügieenitarbeid. Et võib-olla ei panda nii tähele.

19-24nMT1: Meil oli üks selline juhtum. Poes vaatasime oma noormehega ühte punkti – kondoomi peale. Ma ütlesin talle: „Võta.“ Tema: „Võta ise“. Mina: „Võta ise“ (naerab).

19-24nMT3: Minu arust on eamugav siis, kui sulle pärast kõik need asjad kaela tulevad... Mis selles nii ebamugavat on? Ei saa aru. See on nii loomulik seda osta. Minu arust on see täiesti normaalne.

3.6. HINNANG OMA TEADMISTELE

Intervjueeritud noorte seas leidis nii neid, kes pidasid oma teadmisi turvaseksi, STLI-de ja HIV-i kohta piisavateks, kui ka neid, kes leidsid, et nad võiksid rohkem teada. Mitmed intervjueeritud ütlesid, et tänapäeval on meedias (televisioon, ajalehed-ajakirjad) ja muude kanalite kaudu nendest teemadest nii palju juttu, et vähemalt linnakeskkonnas ei ole mingit probleemi informatsiooni saada. Osad noored aga selgitasid, et nad on küll palju kuulnud HIV-is ja AIDS-ist, kuid ei tea suurt midagi teistest seksuaalsel teel levivatest infektsioonidest – millised need on ja mis on nende sümptomid. Mitmel korral mainiti HIV-i teemalisi kampaaniaid, reklaame ja üritusi, aga heideti ette, et võideldakse vaid HIV-i vastu jättes teistest STLI-dest teavitamata.

16-18mET2: *Jah, ei tohiks nagu ühele asjale koonduda. Et kui on AIDS-i kampaania, et mis kasu on, kui ainult ühe asja vastu võideldakse, kui võiks üldse selle, üldse kogu haiguste leviku vastu võidelda siis.*

19-24nMT3: *Ma lugesin voldikutest millised haigused on olemas. Neid on seal nii palju! Näe, HIV! Aga tegelikult on need haigused selline hunnik... Neid põhiasju teatakse – koolist ja mujalt. Aga kõik need muud – need, need, need – nendest miskipärast ei räägita! Kuigi ka need võivad nakatada.*

Paljud noored mainisid, et on turvaseksi teemalist informatsiooni saanud koolis seksuaalkasvatuse, inimeseõpetuse või bioloogia tunnis kas õpetaja poolt edastatuna või rääkis sellest spetsialist väljapoolt kooli (nt on käidud klassiga naistearsti juures). Mõned teadsid täpsustada, et see toimus 5-6. klassis, 8-9. klassis või keskkoolis. Osadele noortele oli seejuures ka kondoomi kasutamist näidatud ning infovoldikuid jagatud. Leidus ka mõningaid selliseid noori, kes ütlesid, et koolis neile turvaseksi ja suguhaiguste teemalist informatsiooni jagatud ei ole ning nad on eelkõige ise infot otsinud või oma kogemustest õppinud. Palju räägiti teabekanalina internetist – „internetis on kõige kohta.“ Seejuures toodi esile ka foorumeid ja nõuande küsimise võimalusi erialaspetsialistidelt. Informatsiooniallikatena mainiti veel vestlusi oma vanemate või sõprade-tuttavatega, arsti (nagu nt günekoloog), apteeke, Tervishoiumuuseumi, raamatuid jm kirjandust. Konkreetselt kondoomi kasutamise kohta on lisaks seksuaalkasvatuse tundidele teavet saadud kondoomi pakendilt, sõpradelt või õpitud oma kogemuse kaudu. Üks 19-24-aastane neidu märkis, et informatsiooni paneb otsima eelkõige see, kui kardad, et võid olla nakatunud.

16-18mEL2: *Keskkooli ajast on kaks tundi, võib-olla kokku kaks ja pool tundi seda teemajuttu. Siis televisioonist, internetist, kust iganes, saame samapalju juurde panna. /.../*

Paljudel saitidel on bännerid üleval. Ja meedias oli kära, et kuhu hakatakse kondoomiautomaate paigaldama. Nii, et infot tuleb uksest ja aknast.

16-18mEL3: *Igal pool jagatakse igasuguseid pabereid selle kohta.*

16-18mEL2: *Ma usun küll, et inimesed, kes on viimasel ajal koolis käinud, on infot saanud.*

16-18mEL3: *Ei pea isegi koolis käima, kui sa lihtsalt silmad lahti hoiad, siis kuuled ja näed.*

M: Nii et enne seda, kui teil oli esimene vahekord, oli teil juba kõik selge, kuidas kondoomiga toime tulla?

16-18mEL1: Ega seda vist väga valesti teha ei saa. Et mida sinna veel sisse siis sisse toppida või kuhu teda siduda.

16-18mEL2: Küsimus on selles, et kui sa oled juba tööõpetuse tundides tähelepanu pööranud, siis ei ole absoluutselt vahet, kas sa teed seda tööõpetuse tunni järgi või seksuaalkasvatuse tunni järgi. Ja kui sa tead paaripõhimõtet, mis sinna juurde käib, siis on harjutamise küsimus, et kui kiiresti sa hakkama saad.

16-18mEL3: Tööõpetus selles mõttes, et kui kiiresti sa kondoomi pakist lahti pakid või mis iganes?

16-18mEL2: Ei-ei, mitte selles kondoomi lahti pakkimises, aga no mõtle – mis iganes asja peale rullimine. No mõtle, kuidas sa vooliku mingisugusele torupritsile otsa saad. Selleks ei pea olema mingit seksuaalkasvatuse tundi, et kuidas üks kummitoru peale saab.

16-18nMT2: Minu vanaema näiteks mõni aeg tagasi ütles, et lähme ostame banaani ja preservatiivi ja ma õpetan sulle kuidas seda peale pannakse. See oli vaimukas ja nii siiras.

3.7. OHUSTATUSE TUNDMINE

Suurem osa intervjueeritud noori väitsid, et nad mõtleavad STLI-de teemal ja neil on kartused nii võimaliku nakatumise kui ka rasestumise suhtes. Täpsustati, et tänapäeval on kondoomi kasutamise seotud teemadel nii palju räägitud, et oma elu ja tervise pärast muretsetakse ning igal inimesel võib olla hirm nakatuda. Samas tuli mitmetest intervjuudest välja, et hirm HIV-nakkuse ees on seotud mitte enda seksuaaleluga, vaid hoopis kartusega, et näiteks keegi ööklubis võib nakkust edasi kandva süstlaga torgata või olmekontaktis võib verega kokku puutuda.

16-18nMT1: Haigused on kõik hirmsad. Eriti sellised nagu HIV, sest kui ta nakkab, siis see on letaalne. Aga surma ma arvan kardavad kõik. Kui niimoodi globaalselt võtta. Surm on muidugi hirmus. Aga haigus ka. Sa mõtled kogu aeg sellest haigusest /.../ Sa pead ennast ravima asjast, millest oleks võinud hoiduda. See on raisatud aeg ja närvid.

16-18nMT3: Mul ei ole hirm nakatuda partneri kaudu, aga kuidagi väljastpoolt. Ma alati nii jubedalt kardan. Kunagi lapsepõlves kuulsin uudistest või lugesin kusagilt, et käisid mingid inimesed, kes sind ööklubis või trammis torkasid nakatunud nõelaga ja siiaamaani mind jälitab see hirm. Kusagil trammis kui keegi mind torkab ja terveks eluks. Minu jaoks on see väga hirmus.

16-18nMT4: Telekast näidati, et kedagi torgati vihmavarjuga.

16-18nMT3: Minu meelest meie ajal on see üldse väga jube.

19-24nET9: Mul ükskord oli mingi pidu ja sõber kukkus pea ees trepist alla ja tal olid tohutud verejooksud ja kõik panid neid lappe ja siis ma mõtlesin, et me ei tea iial, mis võib juhtuda. Et käes on haav ja puutud teise inimese verega kokku ja selle peale ei mõelda üldse.

Leidus ka mõni selline noor, kes antud teema juures rääkis taas usaldusest ning ütles, et püsisuhtes hajutab hirmu partneri elustiili teadmine. Täpsustati, et nakatumise kartus küll on, kuid seksuaalvahekorda astumisega võib kuu või kaks viivitada, kuni õpitakse inimest paremini tundma.

19-24-aastaste noormeeste grupis leidus ka selliseid inimesi, kes väitsid, et nemad ei karda midagi ning kui juhtub, siis juhtub. Või märkisid, et nad on küll teadlikud STLI-dest, kuid

võimalus haigestuda neile muret ei tee. Üks noormees täpsustas, et on oma võimalikest ohtudest teadlik, kuid sellegipoolest jätkuvalt riskib seksuaalelus. Ja teine lisas, et elu jooksul on juhtunud ka kaitsmata vahekordi ning tagajärgedele mõtlemine toimub siiski eelkõige hommikul. Hirm tekib siis, kui on oldud vahekorras alkoholijoores.

16-18-aastaste noormeeste fookusgrupis esindas üks osaleja arvamust, et HIV ja STLI-d ei ole Eestis nii levinud, et oleks reaalne oht nakatuda. Samas vanusrühmas märgiti nii noormeeste kui ka tütarlaste grupis, et suurem on hirm nakatuda HIV-i kui suguhaigustesse. Kuid leidis ka vastupidist arvamust – et teistesse STLI-desse (mis ei ole HIV), on kergem nakatuda ja neid nakkusi on rohkem. 19-24-aastaste Lõuna-Eesti naiste grupis leiti, et kuna HIV on Põhja-Eestis rohkem levinud, on Lõuna-Eestis turvalisem. Ka nooremate tütarlaste grupis mainiti nii Põhja-Eestit kui ka Ida-Virumaad suurema ohuga piirkonnadena. Veel kord räägitakse ka eelnevalt esile tulnud temast, et noored kardavad enam võimaliku rasestumise kui nakatumise ohu pärast.

Noorte käest uuriti, kes nende arust võivad nakatuda STLI-desse või HIV-i. Kuigi küsiti ka STLI-de kohta laiemalt, peeti ohustatud rühmaks kõige enam narkomaane. 16-18-aastaste noormeeste grupis täpsustati, et HIV levib eelkõige narkomaanide hulgas ning pereelu elavate inimeste seas või maakohas see nakkus eriti ei levi. Võimalike nakatujatena mainiti enam ka inimesi, kes otsivad juhusuhteid, kellel on palju erinevaid partnereid, kes on seksuaalelus nn vabameelsed, kes pidutsevad ja tarvitavad alkoholi. Nakatuda võivad „hooletud noored“, „kerglase käitumisega tüdrukud“, „emotsioonidel tegutsejad“ või ka väga noored teismelised, kelles turvaseksi teema tekitab rohkem häbelikkust. 19-24-aastaste naiste intervjuus lisati, et püsisuhtes olijad ei kuulu nende hulka, kellel on oht nakatuda. Ning üks 16-18-aastane tütarlaps märkis, et temal ei ole mingit hirmu, kuna ta võtab rasestumisvastaseid tablette. Mitmel puhul seostati nakatumise riski eelkõige partnerite arvu, mitte kondoomi kasutamisega ning suurema partnerite arvuga inimesi peeti ohustatumaks grupiks.

Ühes fookusgrupis mainiti nakatumise osas enam ohustatud grupina ka neid, kes seksi ostavad ning teises intervjuus lisati, et homoseksuaalne mees on potentsiaalne HIV-i nakatuja. Märgiti ka, et riskigrupiks võivad olla vaesemad inimesed, kellel ei ole võimalik turvaseksi vahendeid osta või madala haridustasemega inimesed.

M: Aga kes noortest üldse võib nakatuda suguhaigustesse?

16-18nMT3: Narkomaanid ei ole kaitstud. /.../ Narkomaanidest ma pean silmas neid kes süstivad.

Mitmekordne nõela kasutamine.

16-18nMT2: No need, kellel lihtsalt pead ei ole otsas minu meelest. Jõi ennast täis ja tuli tahtmine peale. Ta ju ei hakka seal oma partneri käest küsima, ega sa mingit haigust ei põe. Lihtsalt heidab temaga voodisse, hommikul ärkab. Aga pärast tunneb, et midagi on viga.

16-18nMT3: Võib juhtuda, et kakluse käigus. Astusid oma armastatud neiu kaitseks välja, ründas mingi narkomaan, tal on haav näos kusagil, kaklesid temaga. Tegelikult, kui on tõsine kaklus võib olla tõsine veresegamine jne. Alates tavalisest veremürgitusest, AIDS-i, HIV-i ja teiste tõsiste haigusteni. Nii et see ei ole kaugel, see on siinsamas kõrval ja sellesse on piisavalt kerge nakatuda.

M: Millised võiksid olla need noored, keda see asi ikkagi ähvardab? /.../

16-18mEL3: Ilmselt siis väga noored teismelised, kellele see teema tekitab rohkem vaimseid komplikatsioone või häbelikkust. Teine asi ka liigne alkoholi tarbimine.

16-18mEL2: Ilmselt ka niisugustel emotsioonidel tegutsejatel, et lihtsalt katus sõidabki ära. Et kui noku püsti läheb, siis katus sõidabki ära.

19-24nET8: Inimene, kes on suguelus väga aktiivne, aga kasutab kondoomi, ta ei pruugigi midagi saada. Mul on üks niisugune aktiivne sõbranna ja tal ei ole kunagi mitte ühtegi suguhaigust olnud.

M: Jah, kes võiks olla see, kes nakatub? /.../

19-24nET11: Ma arvan, et see võiks olla inimene, kes tegeleb aktiivselt seksuaaleluga ja tal on väga palju erinevaid partnereid.

19-24nET4: Ma arvan, et seda on raske üldse määratleda, sest sa ju ei tea mitte kunagi. Inimene võib sul tore ja kena välja näha, aga...

19-24nET6: Aga mina arvan, et ikkagi need omasooiharad, sest siis nad ei jää rasedaks ja nad kasutavad vähem vahendeid.

19-24nET2: Ja vaesemad inimesed ka, nad ei raatsigi neid vahendeid osta.

19-24nET3: Ja nendel, kellel on ikka väga palju erinevaid partnereid.

19-24nET6: Ja geid, neid on nii vähe ja nad on kõik omavahel läbi käinud.

19-24nET12: Ja mõni käib veel vahepeal naiste juures ka ja siis ongi.

Osad noored lisasid, et kõigil seksuaalselt aktiivsetel inimestel ja ükskõik millisel noorel või „täiesti tavalisel korralikul noorel“ on võimalus nakatuda ning „mitte keegi ei ole kindlustatud“. Samas aga esitati arvamust, et paljud noored siiski kondoomi kasutamise peale ei mõtle ja arvavad, et STLI-de teema nendesse ei puutu.

Intervjuude käigus tuli muu jutu sees välja ka mõningaid väärarusaamu seoses turvaseksi ja STLI-de levikuga. Eelkõige esines neid 16-18-aastaste fookusgruppides.

STLI-d levivad õhu ja olmekontaktide kaudu

16-18nMT3: Kusjuures seda võib lihtsalt nii, isegi mitte vahekorras või partnerilt, seda võib lihtsal nii õhust ütleme nii. Trammis hoiad käsipuust kinni või süüad ennast jne.

16-18nEL3: Mina arvan, et see läheb nagu kaarega mööda nagu rohkem. Et kui ma mõtlen, et nagu poisilt või niimoodi saada või nagu. Aga samas on nagu juhtumeid, et inimene ei olegi vahekorras, aga lihtsalt ta käib läbi ühisvetsust ja sealt nagu. Ma ei tea kui tõele see vastab nagu. Isegi WC poti pealt võid saada selle suguhaiguse.

Sääsed levitavad HIV-nakkust

16-18nMT4: Mitte väga ammu, kunagi suvel, mul hakkas katus sõitma, sest ma kusagilt lugesin välja, et sääsed võivad AIDS-i edasi kanda. Kuidagi nii, et kui sääsk ei ime ennast lõpuni täis ja hakkab sinu verd imema. Need sääsed, siis kui kusagil verd näed mõtled paaniliselt, et sisse ei astuks. Seal keegi tilgutab ja vaatad, et see sinu peale ei satuks.

HIV-nakkust võib saada hambaarsti juures käies

19-24nET6: *Ma olen kuulnud, et hambaarsti juures on võimalik saada. Mis on väga õudne tegelikult, sest me kõik võime saada.*

19-24nET10: *See on vist linnalegend natukene. Niiviisi võib ju ennast hulluks mõelda. /.../*

19-24nET6: *Mulle rääkis seda üks tuttav ja hästi normaalne inimene. Käis hambaarsti juures ja pärast läks verd annetama ja siis nagu selgus.*

19-24nET1: *Kus ta seda teab, et ta selle hambaarsti juurest sai? See võis ju olla täiesti suvalisest kohast saadud.*

Kondoom ei ole HIV-nakkuse eest kaitsmiseks mõeldud

16-18mET2: */.../ Aga samas on räägitud, et kondoom ei olnud üldse selle AIDS-i jaoks mõeldud. Et oli süüfilise kaitseks mõeldud.*

4. JÄRELDUSED JA SEOSSED TEISTE ANDMETEGA

Seksuaalpartnerid

Fookusgruppides osalesid seksuaalvahekorra kogemusega 16-24-aastased noored. Vastavalt 2007. aasta uurimusele „HIV-i temaatikaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine Eesti noorte hulgas“ on ligi pooled (47%) 16-18-aastastest ja valdav enamus (88%) 19-24-aastastest Eesti noortest olnud seksuaalvahekorras. Igal kolmandal seksuaalvahekorras olnud noorel oli viimase kaheteist kuu jooksul enam kui üks seksuaalpartner. 19-24-aastaste grupis on meestel naistest enam partnereid (Lõhmus ja Trummal 2007:67-71).

Erinevaid suhte vorme kajastades rääkisid intervjuudes osalenud noored eelkõige püsipartnerist ja juhusuhtest. Püsipartneri kirjeldamiseks kasutatakse mitmeid erinevaid väljendeid, juhusuhte korral on paralleelväljendiks „ühe-öö suhe“. Püsipartneriga suhtlemist iseloomustades tuli kohe intervjuude alguses märksõnadena sisse „usaldus“, „kindlus“, „partneri tundmine“, mida korduvalt mainiti ka läbi järgnevate intervjuu teemade. 16-18-aastaste fookusgruppides räägiti, et püsisuhtega saab olla tegemist ka peale paarikuist või sellest lühema perioodi vältel suhtlemist.

Küsitlusandmete kohaselt on 79% 16-18-aastastest ja 88% 19-24-aastastest seksuaalvahekorra kogemusega Eesti noortest viimasel aastal olnud vahekorras püsipartneriga (lisaarvutus, uurimusraport: Lõhmus ja Trummal 2007). Eelkõige varases (10-14-aastased) ja keskmises noorukieas (14-18-aastased) võib tekkida kiire üleminek tutvuselt püsisuhtele ning püsisuhted võivad kiiresti vahetuda, mida mainiti ka fookusgruppides. Hilises noorukieas (18-21-aastased) nimetatakse püsisuhteks sagedamini juba mõnda aega kestnud suhet (Papp jt 2001). 1999-aastal teostatud KISS uurimuses osalenud püsisuhtes olevatel üheksandate klasside õpilastel (valdavalt 15-16-aastased) oli vastamise hetkeks püsisuhte kestnud mõne kuu jagu (Ibid). 2000. aastal teostatud uurimuse kohaselt olid 18-34-aastastest Eesti elanikest ligi kaks kolmandikku alustanud tõsisemat „käimist“ enne täiskasvanu ikka jõudmist, 35-54-aastaste seas oli selliseid umbes 40% ning sellest vanemate grupis alla kolmandiku. Mida nooremate inimestega oli tegemist, seda enam oli vastajate hulgas ka neid, kes olid esmakordselt seksuaalvahekorras olnud alla 18-aastasena (Haavio-Mannila ja Kontula 2001:72-79). 2007. aasta uurimuse kohaselt on 62% 19-29-aastastest Eesti noortest alustanud seksuaaleluga enne 18. eluaastat (lisaarvutus, uurimusraport: Lõhmus ja Trummal 2007).

Seega suhteid ja seksuaalelu alustatakse järjest varasemas eas, olles samas vähem küpsed tervislike valikute tegemiseks. Uurimuste kohaselt on ilmnenud seos varajase seksuaaleluga alustamise ning riskantse seksuaalkäitumise ja STLI-desse nakatumise ohu vahel. Riskeeriv käitumine, eksperimenteerimine ja selle kaudu kogemuste omandamine on osa noorte tavapärasest arengust, kuid varases ja keskmises noorukieas inimeste kognitiivne areng ei ole veel jõudnud täiskasvanule omase mõtlemise ja üldistamisvõimeni. Sellega seotult on väiksem enda ohustatuse ja haavatavuse tunnetamine. On täheldatud, et suurem riskikäitumine jätkub varakult seksuaaleluga alustanute seas ka peale noorukiiga (Edgardh 2000). Seega on turvalise seksuaalkäitumise põhimõtteid oluline kinnistada kohe seksuaalelu alguses, kuna käitumisharjumused, mille tekkele pannakse alus noorpõlves, võivad kesta kogu ülejäänud elu (Calazans jt 2005).

Küsitlusandmete kohaselt on iga kolmas seksuaalvahekorra kogemusega 16-18-aastane ja iga neljas 19-24-aastane viimase aasta jooksul olnud juhusuhtes ning noormeeste seas on see näitaja neidudest kõrgem (Lõhmus ja Trummal 2007:67-71). Fookusgruppides kirjeldati, et juhusuhte korral partnerit praktiliselt ei tunta, ollakse vahekorras üheks ööks ning suhe on seksi ja füüsiliste vajaduste põhine. Juhusuhteid seostati pidudega ja alkoholi tarvitamisega.

Euroopa riikide uurimuste baasilt on leitud, et alkoholi mõju all otsustavad noored kergemini juhukontaktide kasuks, mis suurendab seksuaalpartnerite arvu ja riski haigestuda sugulisel teel levivatesse nakkustesse (Edgardh 2001). Eesti KISS uurimuses ilmneb seos, mille põhjal eelnevalt alkoholi tarvitanud noored on sagedamini oma esimeses suguuhtes juhusliku partneriga, kui eelnevalt alkoholi mitte pruukinud noored (Papp jt 2001). 2007. aasta andmete kohaselt tarvitas kaks kolmandikku 16-18- ja 19-24-aastastest, kellel oli eelnenud aastal juhupartnereid, enne viimast seksuaalvahekorda alkoholi. Juhusuhteid mitte omanud vahekorras olnud noorte hulgas oli alkoholi tarbinud mitu korda vähem – umbes neljandik (lisaarvutus, uurimusraport: Lõhmus ja Trummal 2007).

Muude suhte vormide all mainiti fookusgruppides sagedamini taolist partnerit, kellega kohtutakse aeg-ajalt, kuid kellega ei ole püsivat suhtlemist ning läbikäimine on eelkõige seksi põhine. Sellist suhte vormi töid esile eelkõige 19-24-aastased.

Turvaseks ja erinevad kaitsevahendid

Turvaseksi seostavad fookusgrupis osalenud ennekõike kondoomi ja rasestusvastaste tablettide kasutamise. Turvaseks aitab noorte sõnul vältida soovimatut rasestumist ja nakatumist STLI-desse. Lisaks teeb noorte jaoks vahekorra turvaliseks partneri usaldamine ning ohutu keskkond. Leitakse, et juhusuhtes on ainsaks turvaseksi vahendiks kondoom, püsisuhtes võib kondoomist loobuda ja sellisel juhul on väga levinud rasestusvastaste tablettide kasutamine.

Muret tekitav on asjaolu, et noorte seas levinud vahendina märgitakse fookusgruppides katkestatud suguuhet, mis aga ei kaitse ei nakkuste ega võimaliku rasestumise eest¹. Mainiti ka kalendermeetodit, mis samamoodi ei suuda pakkuda kaitset ei STLI-de ega rasestumisega seoses,

---

¹ Katkestatud seksuaalvahekord vahetult enne seemnepurset võib rasestumise tõenäosust pisut vähendada, kuid juba erektsiooni tekkides eraldub seemnerakke, mis võivad munaraku viljastada. Meetod ei kaitse STLI-de eest (Kull ja Part 2005:56).

kuna kindlalt ohutuid päevi ei eksisteeri². 2007. aasta uurimuse kohaselt arvab iga kolmas 16-18-aastane Eesti noor, et katkestatud suguuhe on STLI-desse nakatumise vältimise meetodiks ning 19-24-aastastest usub seda viiendik (Lõhmus ja Trummal 2007:39-42). Seega on lisaks teadmistele sellest, kuidas HIV-nakkus ja STLI-d levivad ning millised vahendid nakatumise eest kaitsevad, oluline edastada noortele informatsiooni ka selle kohta, milliste meetodite peale kindlasti lootma jääda ei saa.

Kondoomi kasutamine ja kasutamata jätmine

Tervise Arengu Instituudi poolt 2007. aastal läbi viidud uurimuse „HIV-i temaatikaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine Eesti noorte hulgas“ (Lõhmus ja Trummal 2007) andmete põhjal teostati antud raporti tarvis lisaanalüüs. Selgus, et nii 16-18-aastaste kui 19-24-aastaste hulgas ei kasutanud viimase aasta jooksul juhupartneriga vahekorras olles suurema tõenäosusega alati kondoomi noored:

- kellel oli viimasel aastal olnud kolm või enam seksuaalpartnerit,
- kes ei kasutanud kondoomi oma elu esimese vahekorra ajal,
- kes väitsid, et neil ei ole olnud võimalik kondoomi hankida.

19-24-aastaste grupis tuli lisaks välja, et suurema tõenäosusega ei kasuta juhusuhetes alati kondoomi noored:

- kes nõustuvad väitega „HIV ei ole Eestis nii levinud, et mina peaksin juhuslikes seksuaalsuhetes alati kondoomi kasutama“,
- kelle suhtumine kondoomi kasutamisse ei ole positiivne,
- kes ei ole nõus oma partneriga kondoomi kasutamisest rääkima,
- kes ei kandnud viimase kaheteist kuu jooksul endaga alati kondoomi kaasas,
- kes on alustanud seksuaaleluga enne 15ndat eluaastat,
- kes on viimasel kuul veetnud enam vaba aega pubis, baaris ja/või ööklubis.

Fookusgruppides ilmnenud ja teiste uurimuste andmed pakuvad nendele seostele selgitavat tausta.

Üle kolmandiku nii 16-18- kui 19-24-aastastest Eesti noortest ei arva, et kondoom on kindel kaitsevahend (Lõhmus ja Trummal 2007:64-67). Fookusgruppides peeti kondoomi kasutamise juures puuduseks seda, et see võib vahekorra ajal maha tulla või katki minna. Osad noored olid seejuures teadlikud, et kondoomi vastupidavust mõjutavad tingimused, kus ja kuidas seda hoitakse ning millise kvaliteediga on toode. Tuli välja, et noormeeste seas on levinud kondoomi hoidmine tagataskus või rahakoti vahel, kus see võib viga saada. Kondoomi peetakse hõlpsasti kättesaadavaks vahendiks, kuid leiti, et püsisuhtes võib kondoomide kasutamine osutada rasestusvastastest tablettidest kulukamaks.

Nii täiskasvanute kui noorte puhul varieerub kondoomi kasutamine suuresti vastavalt sellele, kas seksuaalsuhet defineeritakse kui juhuslikku või püsivat. Nii nagu noorte fookusgruppidest ilmneb, on mitmete teiste riikide kvantitatiivsete uurimuste põhjal leitud, et püsipartneri korral on kondoomikasutus harvem ning ebajärjekindlam kui juhuslikes seksuaalsuhetes (vt Calazans jt 2005). Ka Eesti uurimuse andmetel kasutab suurem osakaal noori järjepidevalt kondoomi juhuslikes seksuaalvahekordades. Seksuaalvahekorras olnud 16-18-aastastest kasutas viimase

---

² Kui naise menstruaaltsükkel on regulaarne, saab välja arvutada oletatava ovulatsiooni päeva. Kuid ka täpsel kasutamisel annab meetod ebarahuldava kaitse võimaliku rasestumise eest, kuna paljudel naistel tekivad ovulatsioonid ka varem või hiljem menstruaaltsükli jooksul (Kull ja Part 2005:56).

aasta jooksul juhupartneri korral alati kondoomi 58% ning 19-24-aastastest 45%. Püsipartneri puhul olid antud näitajad 38% ja 16% (Lõhmus ja Trummal 2007:71-75).

Intervjuudes selgitasid noored, et kondoomi tuleb kasutada juhusuhtes või uue partneriga ehk juhtudel, kui seksuaalpartnerit ei tunta ja ei olda kindlad selles, et ta ei põe mõnda haigust. Püsisuhtes ei peljata enam võimalikku nakatumist ning ennast kaitstakse just rasestumise eest, mida on mugavam teha tablettide abiga. Peamise kondoomide mittekasutamise põhjusena räägitigi püsipartneri olemasolust, keda usaldatakse ja kelles ollakse kindlad. Teiste riikide uurimuste andmete baasil on kirjeldatud, et paljud paarid kasutavad kondoomi suhte algusjärgus ning kondoomide kasutamise lõpetamine tundub olevat vastastikust usaldust toetav samm, mis näitab, et suhe liigub pealiskaudsest sügavamaks ja intiimsemaks (Zimmermann jt 2007). Mida sagedasemad on seksuaalvahekorrad ning mida püsivamaks ja tõsisemaks loetakse suhet, seda tõenäolisemalt kasutatakse suhtes ka rasestumisvastast vahendit mitte kondoomi (Papp jt 2001). 17-aastaste Rootsi tütarlaste uurimuses selgus, et viimase vahekorra ajal kasutati rohkem rasestusvastaseid tablette kui kondoomi (sama tulemus on saadud ka Norras). Paljude seksuaalpartneritega vahekorras olnud noored ei kasutanud aga enam kondoomi, kui need, kellel oli üks või mõni partner. Taoline tablettide ja sellega kaasneva mugavuse eelistamine võib vähendada noorte turvalist käitumist STLI-de ennetamisel (Edgardh 2000).

Valdavalt ei seosta intervjueritud noored kondoomist loobumist eelneva testimisega (siiski mõni noor seda mainis), mistõttu tegelikult partneri staatust nakkuste esinemise suhtes kondoomist loobumise hetkel suurel osal juhtudest ilmselt ei teata. Samuti selgus (nagu ka eelpool mainitud), et nooremas vanuses liigutakse püsisuhtesse suhteliselt kiires tempos, mistõttu ei pruugi ka partneri tundmine veel eriti põhjalik olla. Tütarlaste fookusgruppides mainiti lisaks, et ära armumine muudab kaitsevahendite suhtes hooletuks. Kuna usaldust partneri vastu tähtsustatakse kõrgelt ja selle tekkides ohustatuse tunne kaob, oleks vaja noortega enam arutada teemal, millel saab baseeruda kindel ja põhjendatud usaldus partneri vastu kaitsmata seksuaalvahekorda astumiseks.

Kondoomi kasutamata jätmise põhjuste juures tuli taas jutuks alkoholi tarvitamine. Eelkõige noormehed selgitasid, et purjus peaga ei mõtelda kondoomi kasutamisele ka juhusuhtes puhul. Teiste riikide uurimused on näidanud, et noorte alkoholi tarvitamine on seostatav kaitsmata vahekordade hulga suurenemisega juhusuhtes (vt Calazanas jt 2005, Brown ja Vanable 2007). On laialt levinud arusaam, et alkoholi tarvitamine soodustab riskikäitumist seksuaalelus tänu informatsiooni töötlemise efektiivsuse vähenemisele joobeseisundis. Samas on aga ka leitud, et alkoholi tarvitamine on küll tugevalt seotud otsusega astuda seksuaalvahekorda ja soodustab juhuvahekordade teket, kuid informatsioon selle kohta, kas alkoholi tarvitamine mõjutab kaitsevahenditest loobumist, ei ole ühene. Näiteks on ka jõutud järelduseni, et alkoholi tarvitamine ja riskantne seksuaalkäitumine võivad olla inimese üldisema elustiili osadeks, mis muuhulgas soodustab korraga mõlemat tüüpi käitumist (Cooper 2002, Abby jt 2007). Ka Eesti andmete analüüsis ilmneb, et seksuaalelus riskeerivamalt käituvate noorte seas (kellel on rohkem seksuaalpartnereid ja kes kasutavad vähem kondoomi), leidub rohkem neid, kes tarvitavad tihedalt alkoholi (Lõhmus ja Trummal 2007:92).

Kondoom jääb fookusgruppides osalenud noorte selgituste põhjal sagedamini kasutamata ka seetõttu, et kummalgi partneril ei ole seda kaasas. See aga pahatihti ei tähenda, et seksuaalvahekord (k.a. juhuvahekord) ära jääks. Kiire ja kirgliku seksuaalvahekorra käigus tuleb

ette, et „ei leita aega“ kondoomi kasutusele võtmiseks. Uurimuste raames on näidatud, et kirglikus situatsioonis mõjutab otsustamisprotsessi suures osas motivatsioon seksuaalvahekorda astuda ning see võib domineerida motivatsiooni üle ennast soovimatu raseduse ja STLI-de eest kaitsta (Empelen ja Kokk 2008).

Fookusgruppides kerkis ülesse ka julguse teema – ei julgeta teemat tõstatada ega partnerile peale käia, kondoomi teisest toast tooma minna või partnerilt kondoomi küsida, kui endal kaasas ei ole. Teemat tõstatatakse vähem alkoholi mõju all olles. Erinevate uurimuste andmetel on noorte oskus rääkida enne seksuaalvahekorda partneriga nakkuste ennetamisest seotud kondoomi kasutamise praktikatega. Ehk need noored, kes enne vahekorda omavahel antud teemal kõnelevad, kasutavad ka enam kondoomi (Coleman ja Ingham 1999). 2003. aastal teostatud uurimuse andmetel pidas üle 80% seksuaalvahekorras olnud 14-18- ja 19-29-aastastest Eesti noortest enda oskusi partnerile kondoomi kasutamiseks ettepaneku tegemiseks heaks. Veidi väiksem osakaal vastajaid pidas heaks ka enda oskusi keeldumaks kaitsevahendita juhuvahekorras (Lõhmus jt 2003:69-71). Ka teostatud fookusgruppides väitsid paljud noored, et kondoomi kasutamise teemal partneriga vestlemine on tänapäeval loomulik asi ning ebamugavust see ei tekita. Osa noori mainisid, et kondoomi ka lihtsalt kasutatakse ilma eelneva jututa. Siiski selgus lisaks, et praktikas võib kaitsevahendite teemal vestlemine hõlbus olla küll püsipartneri korral (ning millist vahendit kasutada lepitakse mingis suhte etapis kokku), keerulisem aga uue partneriga või juhusuhetest. Uue suhte alguses esineb enam kohmetust ja enda pärast piinlikkuse tundmist, mis segab kaitsevahenditest rääkimist ja nende kasutamist. Kui kord juba kondoomi ei kasutatud, on raske seda käitumist edaspidi muuta.

Ilmselt seostuvad eeltoodud põhjendused osaliselt ka sellega, et fookusgruppides leidis palju noori, kes pidasid kondoomi kasutamist ebamugavaks ja vahekorra sujuvat toimimist takistavaks ning leidsid, et ilma kondoomita on tunnetust rohkem ja vahekord emotsionaalselt meeldivam. Kvantitatiivse uurimuse andmetel on valdavateks põhjusteks, miks Eesti 16-18- ja 19-24-aastastel noortel on viimase seksuaalvahekorra ajal jäänud kondoomi kasutamata: kindel partner ja vastastikune usaldus (nii märgib üle poole vastajatest), kondoom vähendab mõnutunnet, ei usuta, et partneril võib olla HIV või STLI (mõlemat põhjust märgib umbes 1/3) (Lõhmus ja Trummal 2007:78-81).

Kokkuvõttes ilmneb tehtud intervjuudest, et teadmiste baasilt räägivad noored küll sellest, kui oluline on juhuvahekordades kondoomi kasutamine, praktikas see aga alati ei õnnestu. Kvantitatiivse uurimuse tulemuste kohaselt paljud Eesti noored siiski juhusuhetes järjekindlalt kondoomi ei kasuta. Sarnaste tulemusteni on jõutud ka teistes riikides. Näiteks ühes Kanada kolledžiõpilasi puudutavas uurimuses paluti osalejatel ette kujutada ja kirjeldada potentsiaalseid kohtamisel toimuvaid stsenaariume seoses seksuaalvahekorda astumisega. Kuigi noored mainisid kirjeldamise käigus tihti kondoomi, ei olnud kondoomi kasutamise nõudmine ja reaalne kasutamine nendes stsenaariumites sujuvalt integreeritud. Noored küll teadsid, et kondoomi kasutamine ja selle teema tõstatamine on oluline, kuid nende arusaam sellest, kuidas seda seksuaalvahekorras realselt saavutada, oli limiteeritud (Hynie jt 1998).

L. Coleman ja R. Ingham (1999) on intervjuude põhjal 16-19-aastaste Inglismaa noortega eristanud kaks kaitsevahendite kasutamisega seotud strateegiat uue partneri puhul – verbaalse ja mitte-verbaalse kommunikatsiooni põhine strateegia. Neist esimene viis suurema tõenäosusega kondoomi kasutamiseni. Teise strateegia valimise põhjusi tuli esile kolm: osa noori ei tõstatanud

teemat, kuna neil ei olnud kavatsust kondoomi kasutada; teised küll soovisid kondoomi kasutada, kuid ei olnud suutelised sellest rääkima; mõned noored võtsid ise vahekorra käigus ülesse initsiatiivi kondoomi kasutamiseks, pidamata vajalikuks sellest rääkida. Viimatimainitud lähenemist kasutati selleks, et vältida partnerite vahelist piinlikust või konfliktsituatsiooni. Taolisel juhul oli kondoomi kasutusele võtmine alati ka edukas. Seda kasutavad enda sõnul ka mitmed fookusgrupis osalenud noored. Seega tuleks ennetustegevuse käigus noortega arutada võimalikke strateegiaid, kuidas kondoomi kasutamist saavutada ning kuidas sellest partneriga rääkida, kuna teema tõstatamine ja oma soovi väljendamine nõuab julgust ja võimaliku negatiivse reaktsiooniga silmitsi seismist.

Sugudevahelised erinevused

Intervjueeritud mõlemast soost noored peavad tütarlapsi noormeestest ettevaatlikumaks, teadlikumaks ja vastutustundlikumaks. Mure rasestumise pärast on naistel suurem kui meestel. Sellega seotult on paljude noorte sõnul eelkõige naine see, kes nõuab seksuaalvahekorras kondoomi kasutamist ning kes on selle kasutamiseks enam valmis. Ka 2007. aasta uurimuses tuleb esile, et Eesti neidudel on noormeestega võrreldes paremad teadmised HIV-nakkuse levikuteedest ja STLI-de vältimise meetoditest ning nende suhtumine kondoomi kasutamisse on positiivsem (Lõhmus ja Trummal 2007:98).

Samas räägiti fookusgruppides, et kaasas on kondoomid enamasti noormehel ning selle olemasolu peetaksegi enam meesterahva mureks. Siiski mainiti osades intervjuudes lisaks, et ka paljud tütarlapsed kannavad tänapäeval kondoomi kaasas. Küsitluse andmete kohaselt kannab üle poole 16-18-aastastest ja iga kolmas 19-24-aastane seksuaalvahekorra kogemusega Eesti noor alati või enamasti endaga kondoomi kaasas. Täiskasvanud noorte seas ilmnes seos – need, kes kandsid kondoomi kaasas alati, kasutasid seda seksuaalvahekorras juhupartneriga ka sagedamini. Sugudevahelisi erinevusi ei tulnud esile ei kondoomide kaasas kandmise ega kasutamise osas ehk vaatamata neidude parematele teadmistele ja positiivsemale suhtumisele kondoomi kasutamisse, on riskikäitumise tase neidude ja noormeeste seas ühesugune (Lõhmus ja Trummal 2007:73-77).

Analoogse tulemuseni on jõutud näiteks ka 18-22-aastaste USA kolledžiõpilaste fookusgruppide uurimuses. Kõigis teostatud fookusgruppides nõustusid noored sellega, et enamasti initsieerib kondoomi kasutamist naine, kuid kondoom on tavaliselt kaasas meesterahval. Seda seostati erinevate ootuste ja suhtumistega seotuna meeste ja naiste seksuaalkäitumisega. Meeste puhul peeti enam aktsepteeritavaks seksuaalkontakti otsimist ja algatamist ning vahekorra lootuses kondoomide kaasas kandmist. Leiti aga, et kondoomi kaasas kandvatesse naistesse võidakse suhtuda kui seksuaalelus kerglastesse ning sellist muljet ei soovita jätta, kuigi saadakse aru antud eelarvamuse kohatusest (Chock 2003). Analoogset põhjendamist esines ka Eesti noorte fookusgruppides. Lisaks mainiti mõnede tütarlaste poolt, et kuna kondoomi kasutab mees, on ka tema asi seda kaasas kanda. Taolised soostereotüübid ning sotsiaalsete riskide tajumine võivad üle kaaluda võimaliku nakatumisega seotud ohutunnetuse. Olukorras, kus teema tõstatajaks on enam naisterahvas, peaks aga kindlasti ka neiul kondoom endal käepärast olema. Eelmainitud uurimuse kokkuvõttes pakutakse, et antud teemaga võiks tegeleda näiteks läbi meedia, kasvatades kirjelduste ja visuaalide hulka, kus naised esitavad ja pakuvad kondoomi, et suurendada taolise käitumise sotsiaalset aktsepteeritavust (Chock 2003). Lisaks saaks interventsioonide käigus noortega diskuteerida teemal, et kaitsevahendite kaasas kandmine ja kasutamise initsieerimine võiks olla mõlema sugupoole vastutus ning kondoomi kasutavad seksuaalvahekorras mõlemad partnerid koos, mitte üksnes noormees.

Informatsioon ja teadmised

Ühiskonnas levinud suhtumine noorte seksuaalsusesse ja selle heakskiitmisesse mõjutab seda, kuidas noored kogevad seksuaalsust ja kuidas sellest mõtleavad. Kui ühiskonnas enam levinud arvamuse kohaselt on noortele seksuaalelu keelatud, kajastub see ka teemaga seotud informatsiooni ja teenuste kättesaadavuses noorte jaoks. 2000. aastal Eestis teostatud uurimuses märgivad üle 80%-i 18-34-aastastest küsitletutest, et aktsepteerivad noorte seksuaalvahekordi nn. käimise perioodil. Mida vanemad inimesed, seda vähem on nende seas taolise seisukoha omajaid (üle 60%-i 35-54-aastastest ja alla poole sellest vanemate gruppide esindajatest) (Haavio-Mannila ja Kontula 2001:63-65).

Intervjuudes mainisid noored korduvalt, et tänapäeval on meedias, internetis ja muudes kanalites turvaseksiga seotud teemadel nii palju juttu, et selle kohta informatsiooni saamine ei ole probleemiks. Samas leiti, et eelkõige räägitakse HIV-ist, mitte aga teistest sugulisel teel levivatest infektsioonidest, mistõttu on ka noorte teadmised STLI-dest napid. Fookusgruppides osalenud heitsid seda ühekülgset tehtavale teavitustööle ette ning leidsid, et HIV-i ja STLI-de temaatikat tuleks käsitleda koos.

Paljud intervjuueeritud noored rääkisid, et neile on koolis seksuaalkasvatusega seotud informatsiooni edastatud, kuid leidsid ka selliseid, kes ütlesid, et on pidanud infot eelkõige ise otsima või kogemustest õppima. 2007. aasta uurimuse andmetel on 14-18-aastastele Eesti noortele koolitundides põhjalikumalt räägitud murdeaeast, narkootikumide kahjulikkusest ja kondoomi kasutamise vajalikkusest. Kõige vähem käsitletud teemaks on seksuaalsel teel levivad infektsioonid (Lõhmus ja Trummal 2007:42-46). 2000. aasta uurimuses selgus, et mida noorema vanusrühmaga on tegemist, seda suurem osakaal vastajaid on oma hinnangul saanud koolis piisavalt seksuaalsuse teemadega seotud informatsiooni. Kui näiteks 1967-71. aastal sündinute seas on alla poole neid, kes väidavad, et said koolis piisaval hulgal taolist teavet, siis 1977-83. aastal sündinute grupis on selliselt vastanud umbes kolmveerand (Haavio-Mannila ja Kontula 2001:69). Intervjuueeritute hulgas leidsid kokkuvõttes nii selliseid noori, kes pidasid oma teadmisi turvaseksist, STLI-dest jms piisavaks kui ka neid, kes arvasid, et nende teadmiste tase võiks olla parem.

Ohustatuse tundmine

Suur osa fookusgruppides osalenud noori väitsid, et nad tunnevad kartust nii võimaliku nakatumise kui ka raseutumise suhtes. Ohustatuse tajumine aga kaob, kui õpitakse partneri elustiili tundma ja tekib usaldus – siis mõeldakse vaid võimaliku raseutumise peale. Ehk nagu ka eelpool välja toodud, lähedus ja intiimsus suhtes vähendavad riski tajumist (vt Kull ja Part 2005:57). Osad nooremehed aga mainisid, et neil jääb kondoom kasutamata, kuna nad lihtsalt ei kardagi midagi.

Ohustatust silmas pidades rääkisid noored eelkõige HIV-ist ja vähem STLI-dest, mis ilmselt seostub ka noorte endi poolt mainitud asjaoluga, et meediakanalites levitava informatsioon on HIV-nakkuse keskne. Ohustatud grupiks peeti eelkõige narkomaane ning piirkondadeks, kus tuleks ettevaatlikum olla, Põhja-Eestit ja Ida-Virumaad. Võimalike nakatujatena mainiti veel juhusuhte otsijaid ning paljude seksuaalpartneritega inimesi. Ehk nakatumise ohtu ei seostatud mitte niivõrd kaitsevahendite kasutamata jätmisega, kui partnerite hulgaga. Leidsid ka neid, kes pidasid kõiki seksuaalselt aktiivseid inimesi potentsiaalselt ohustatuks.

Mitmetes fookusgruppides tuli aga välja, et kartused ei ole seotud mitte eelkõige seksuaalkontakti kaudu nakatumise võimalusega, vaid sellega, et olmekontaktis võib HIV-i nakatunu verrega kokku puutuda. Seejuures tuli esile ka mitmeid väärarusaamu seoses HIV-i ja STLI-de levikuga: et sääsehammustuse kaudu võib HIV-i nakatuda ning trammi käsipuust kinni võttes või avalikku WC-d kasutades suguhaigust saada.

Mitmed uurimused on näidanud, et vaatamata headele teadmistele rasestumise ja STLI-desse nakatumise riski osas ei võta noored seda oma käitumises sageli arvesse. Olukorras, kus motiiv seksuaalkogemuse hankimiseks on tugev, võivad noored käituda vastupidiselt oma teadmistele ja tõekspidamistele. Samuti ei ole noortel alati piisavalt toimetulekuoskusi ja võimet ootamatutes olukordades varasemalt tehtud otsustel baseeruvalt käituda. Kuna seksuaalkäitumine toimub kindlas kontekstis, ei toimi inimesed alati ratsionaalselt, vaid antud situatsioonis esinevate tunnete, soovide ja ihade ajel (Papp jt 2000, Kull ja Part 2005:25). 2007. aasta uurimuse kohaselt ei ilmne Eesti noorte kondoomi kasutamise tavade ja teadmiste taseme vahel selget seost (Lõhmus ja Trummal 2007:92).

Lisaks on varases ja keskmises noorukieas olevatest noortest rääkides oluline silmas pidada, et abstraktse mõtlemise võime areneb välja 15.-16. eluaastaks. Seetõttu ei ole teismelised sageli piisavalt küpsed, et osata teha täiskasvanule omaseid üldistusi ja luua põhjus-tagajärg seoseid. Sellega seotult võivad teismelised mitte tajuda, et seksuaalkäitumisest tulenevad riskid puudutavad ka konkreetseid neid endeid (Kull ja Part 2005:25).

Eeltoodust tulenevalt on oluline lisaks faktiteadmiste edastamisele õpetada noortele sotsiaalseid oskusi erinevates olukordades käitumiseks – nagu oskust ennast kehtestada ja konfliktsituatsiooni lahendada. Lisaks vestelda kartustest ja muredest, mis on seotud kondoomi kasutamisega – nagu mure, et kondoom vähendab partneri mõnutunnet, hirm näida kogenematuna jms.

Kondoomi kasutamist heteroseksuaalsetes suhetes on eelkõige vaadatud kui individuaalset tervisekäitumist, mida suunab inimese teadmiste tase ja kohatute uskumuste puudumine. Antud lähenemine aga ei arvesta kondoomi kasutamisega sügavalt seotud sotsiaalseid tegureid (Sheeran 1999). Vastavalt põhjendatud tegutsemise teooriale (*theory of reasoned action*) baseerub inimeste tegevus kavatsusel taolisel viisil käituda. Kavatsusi mõjutavad eelkõige suhtumine antud käitumisviisi ja subjektiivsed normid. Suhtumist kujundab hinnang sellele, millisel määral teatud viisil käitumisega kaasneks isiku jaoks positiivseid versus negatiivseid tulemusi. Seega on inimesel kondoomi kasutamisse soosiv suhtumine, kui ta arvab, et kondoomi kasutamine viib positiivsete tulemusteni (nt muudab seksi mitmekesisemaks) ning hoiab ära negatiivseid tulemusi (nt väldib STLI-desse nakatumist). Subjektiivne norm aga on ettekujutus sellest, millist käitumist isiku jaoks olulised teised (nagu sõbrad või vanemad) toetaksid. Ehk lisaks isiklikele eelistustele mõjutab käitumist ka sotsiaalne surve. Kondoomi kasutuselevõtmisest mõeldes võivad inimesed arvesse võtta nii enda vajadust nakatumise ennetamiseks kui ka ettekujutust normidest, mille kohaselt on kondoomi kasutades tõenäoline partnerit kas ärritada või rahulolevaks muuta (Albarracin jt 2000, Albarracin jt 2001).

Lisaks on uurimused näidanud, et psühholoogiliste tegurite (nagu suhtumine turvaseksi või sotsiaalsete normide tajumine) ning kondoomi kasutamise vahel mängivad vahendavat rolli kondoomi kasutamist ette valmistavad tegevused nagu kondoomide ostmine, nende kaasas kandmine ning turvaseksist rääkimine (Bryan jt 2002). Samas aga on täheldatud tendentsi, et

noored valmistavad ennast turvaseksiks ette eelkõige püsipartnerluse korral ning ootamatu seksuaalvahekorra puhul sõltub kondoomi kasutamine või kasutamata jätmine suuresti kontekstist, kus vahekord aset leiab, mitte ettevalmistavatest tegevustest. Noored võivad jõuda riskikäitumiseni seetõttu, et nad leiavad ennast situatsioonist, mida nad ei ole oodanud (Empelen ja Kok 2008).

Käitumise muutumiseks peavad noored jõudma arusaamisele, et kondoomi kasutamine on nende jaoks nii vajalik kui ka tulutoov. Selleks peaksid interventsioonid eesmärgiks seadma indiviidide suhtumise muutmise kondoomi kasutamisse, lõhkuma kehtivaid arusaamu kondoomi kasutamist ümbritsevatest sotsiaalsetest normidest ning parandama noorte oskusi kaitsevahendi kasutamisele võtmisel. Oskuste omandamine puudutab ka turvaseksi ette valmistavaid tegevusi nagu kondoomide hankimine, nende saadaval hoidmine ning partneriga kondoomi kasutamisest rääkimine. Lisaks sellele, kuidas motiveerida noori kondoomi kasutama, tuleks tegeleda ka teemaga, kuidas motiveerida noori kondoomi ostma ja kaasas kandma (vt Zimmermann jt 2007, Empelen ja Kok 2008).

KASUTATUD KIRJANDUS

Abbey, Antonia; Parkhill Michele R., Buck, Philip O.; Saenz, Christopher. 2007. Condom Use With a Casual Partner: What Distinguishes College Students' Use When Intoxicated? *Psychology of Addictive Behaviors*. Vol. 21, No. 1, 76–83

Albarracin, Dolores; Ho, Ringo M.; McNatt, Penny S.; Williams, Wendy R.; Rhodes, Fen; Malotte, C. Kevin; Hoxworth, Tamara; Bolan, Gail A.; Zenilman, Jonathan; Iatesta, Michael. 2000. Structure of Outcome Beliefs in Condom Use. *Health Psychology*. Vol. 19, No. 5, 458-468

Albarracin, Dolores; Johnson, Blair T.; Fishbein, Martin; Muellerleile, Paige A. 2001. Theories of Reasoned Action and Planned Behavior as Models of Condom Use: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*. Vol. 127, No. 1, 142-161

Brown, Jennifer L.; Venable, Peter A. 2007. Alcohol use, partner type, and risky sexual behavior among college students: Findings from an event-level study. *Addictive Behaviors*. Vol. 32, Issue 12, December, 2940-2952

Bryan, Angela; Fisher, Jeffrey D.; Fisher, William A. 2002. Tests of the mediational role of preparatory safer sexual behavior in the context of the theory of planned behavior. *Health Psychology*. Vol. 21, No. 1, 71-80

Calazans, Gabriela; Araujo, Teo W.; Venturi, Gustavo; Franc, Ivan. 2005. Factors associated with condom use among youth aged 15–24 years in Brazil in 2003. *AIDS*. Vol. 19, Suppl. 4, S42-S50

Chock, Tamara. 2003. College Students' Condom Use Scripts: Creating Entertainment Education Models. *Paper presented at the annual meeting of the International Communication Association, Marriott Hotel, San Diego, CA, May 27*, http://www.allacademic.com/meta/p111561_index.html

Coleman, L.; Ingham, R. 1999. Contrasting strategies used by young people to ensure condom use: some findings from a qualitative research project. *AIDS Care*. Vol. 11, No. 4, 473-479

Cooper, M. Lynne. 2002. Alcohol Use and Risky Sexual Behavior among College Students and Youth: Evaluating the Evidence. *Journal of Studies on Alcohol*. Suppl. 14, 101-117

Edgardh, Karin. 2000. Sexual behaviour and early coitarche in a national sample of 17 year old Swedish girls. *Sexually Transmitted Infections*. Vol. 76;98-102

Edgardh, Karin. 2001. Adolescent Sexuality and Sexual Abuse. A Swedish Perspective. Doktoriväitekiri. Karolinska Institute. <http://diss.kib.ki.se/2001/91-628-4764-3/thesis.pdf>

Empelen van, Pepijn; Kok, Gerjo. 2008. Action-specific Cognitions of Planned and Preparatory Behaviors of Condom Use among Dutch Adolescents. *Archives of Sexual Behavior*, Vol. 37, No. 4, 626–640

Haavio-Mannila, Elina; Kontula, Osmo. 2001. Seksin trendit meillä ja naapureissa. Helsingi: Werner Söderström Osakeyhtiö

Hynie M; Lydon JE; Cote S; Wiener S. 1998. Relational sexual scripts and women's condom use: the importance of internalized norms. *Journal of Sex Research*. Vol. 35, No. 4, 370-80.

Kull, Merke; Part, Kai (toimetajad). 2005. Seksuaalkasvatus. II ja III kooliaste. Õpetajaraamat. Tallinn: Tervise Arengu Instituut

Lõhmus, Liilia; Trummal, Aire; Harro, Maarike. 2003. HIV/AIDS-i temaatikaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine Eesti noorte hulgas. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.
<http://www.tai.ee/failid/HIVuuring.pdf>

Lõhmus, Liilia; Trummal, Aire. 2007. HIV-i temaatikaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine Eesti noorte hulgas. Tallinn: OÜ Dada AD.
http://www2.tai.ee/teated/GF/HIV_noorteuurimus_2007.pdf

Papp, Krista; Part, Kai; Tõrik, Sigrit. 2001. KISS noorsoouuring 1999. Eesti Pereplaneerimise Liit. http://www.tai.ee/failid/Web_version_of_book_Kiss_Noorsoouuring_1999.htm

Sheeran, Paschal; Abraham, Charles; Orbell, Sheina. 1999. Psychosocial Correlates of Heterosexual Condom Use: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*. Vol. 125, No. 1, 90-132

Zimmerman, Rick S.; Noar, Seth M.; Feist-Price, Sonja; Dekthar, Olga; Cupp, Pamela K.; Anderman, Eric; Lock, Sharon. 2007. Longitudinal Test of a Multiple Domain Model of Adolescent Condom Use. *Journal of Sex Research*. Vol. 44, No. 4, 380-394